A 65118

PÁLÓCZI HORVÁTH GYÖRGY

BALKÁN A VIHARBAN

CSERÉPFALVI

Copyright by Cserépfalvi 1941

A 65118

JATE Egyetemi Könyvtár

J000080081

Pápai Ernő műintézete, Budapest

Ez a Balkán-könyv nem történelmi munka és nem népszerű tudományos külpolitikai fejtegetés. *Egy ujságíró cikkeinek, szabályos és szabálytalan külpolitikai beszámolóinak, diplomáciai beszélgetéseinek, városportréinak és naplójegyzeteinek gyüjteménye 1940-ből, s így a maga egészében kalandos és emberi kép „Európa viharsarkának" legkalandosabb évéről.* És legfőképpen: kordokumentum.

Amikor elhatároztuk, hogy a magyar közönségnek egy összefoglaló Balkán-könyvvel szolgálunk, úgy éreztük, hogy a sok lexikális, történelmi és szárazan külpolitikai fejtegetés helyett többet és plasztikusabbat tudunk nyujtani ezzel a merőben „szabálytalan" könyvvel, amelyben nemcsak diplomaták és külügyminiszterek jutnak szóhoz, hanem vidéki bulgár körorvosok, pánszláv diákok, török katonák, görög bankárok és amelyben túl a diplomáciai formanyelven és ujságírói szenzációkon: benne a Balkán íze, színe, zamata, hangulata a nagy európai vihar kellős közepén. Aki külpolitikai értesülésekre kíváncsi, és olyan adatokra, amelyekből a jövőre lehet következtetni, épp úgy kielégítheti érdeklődését ezzel a könyvvel, mint az, aki azt szeretné tudni, hogy „milyen emberek a balkániak, hogyan élnek, hogyan éreznek és gondolkoznak a mostani nagy viharban."

Cserépfalvi Könyvkiadó Vállalat.

TARTALOMJEGYZÉK

Belgrád 9
A műhely 15
Sofia 21
Bulgárok 26
„Szabadság vagy halál" 32
Macedonok 32
„Belsőmacedon Forradalmi Szervezet" 35
Balkán — repülőgépről 41
Budapest—Belgrád—Sofia—Thessaloniki—Athén . . 41
Athéni helyzetjelentés 44
Athén — a „színek" 50
Akropolisi jelentés 55
Szovjethajón a Dardanellákon át 59
Törökország válaszúton 68
Isztanbul 68
Ankara 72
Ankarai politizálás 77
A „Weygand-rejtélytől" a „Wavell-rejtélyig" 86
„Kezdődik az előadás" 99
Belgrád—Sofia—Isztanbul 99
Négy kis naplójegyzet 104
Isztanbul ostromállapotban 107
A Dardanellák örök kérdése 112
Közelkeleti kérdések 116
Epilógus 120
Európa és Ázsia határán (Tavaszi emlék) 120

BELGRÁD

1940 február.

Köröskörül tombol a vihar. Északon és Nyugaton thermitbombák hullanak, házak omlanak össze és hajók tucatja süllyed el, a távolabbi, „igazi" Európa állítólag offenzivára készül, a szomszédban, Kisázsiában, ismeretlen célú seregek gyülekeznek: itt a Balkánon még béke van és Európa. Az urak zakót és frakkot viselnek, a hölgyeknek még nem okoz gondot a gázmaszk és a kosztüm egymástól elütő színe és általában mindenki minél többet beszél németül, franciául, olaszul és angolul.

„A baj ott kezdődik, ha majd anyanyelveinken kezdünk el kiabálni" — jegyezte meg csendesen egy idősebb görög barátom.

Akkor éppen frakkot viseltünk valamennyien, egy követségi estély után s a külügyminiszteréket vártuk, akik voltaképpen egész nap az esetleges „bajról" és annak lehető elkerüléséről tárgyaltak. A „bajt", a háborút és a felfordulást persze mindenki szeretné elkerülni, az aktaszagú mondatok ritkán fedik annyira a valóságot, mint amikor a „balkáni államok őszinte békeóhajának egységes megnyilvánulásáról" értesítik a nagyvilágot. Az ezerfajtájú, feszült és vérbő balkáni temperamentum most

SZEGED

nyugalomra vágyik és arra az „ideális" állapotra, amikor az emberek és a népek csak a maguk ennyesztő, súlyos és egyben nyugtalanító belső bajaival kénytelenek törődni.

A külügyminiszteri fogadásokon, követségi estélyeken, bizottsági üléseken és a nagy szállók ujságírófőhadiszállásain — a Balkán-konferencia alkalmából — csakugyan az egész Balkán megjelent. Míg Törökországot a tanáros, határozott és markáns Szaradzsoglu, Romániát Gafencu, a hölgyek kedvence, Görögországot Metaxas, egykori diktátor, jelenlegi miniszterelnök és külügyminiszter képviselte, s míg a házigazda Belgrád bocskoros parasztjaival, pópáival, fezes mozulmánjaival, élénk macedonjaival, a legutolsó párisi divat szerint öltözött dámáival és öt—hat nyelvet símán beszélő uraival igazi balkáni keretet adott: a többiek sem hiányoztak, bolgár ujságírók, ravasz pillantású fanarioták, hajlékony horvátok, kékfekete hajú dalmátok s a közelkeletről átrándult levanteiek.

— „Ezt a balkán-szintézist ritkán kaphatja meg így egyidőben és ugyanazon a helyen" — állapítja meg görög barátom — „nyissa ki jól a szemét, mert nagy a gyanum, hogy ez is meg fog változni, mint minden más, mielőtt ez a háború végetért."

*

De vajjon érdemes-e a szemet jól kinyitni? Vajjon ad-e valami útmutatást a jövőre a fajok, típusok, arcformák, termetek, jellemek és vérmérsékletek ez a talán túlságosan is színpompás kavargása? Vagy talán az volna a válasz, hogy *túlságosan sokfélék vagyunk ahhoz, hogy emberek lehessünk?*

*

A nemzetközi nagyhotelek előcsarnoka, társalgója és bárja konferenciák idején szinte törvényszerűen kalandorregényi légkörbe burkolózik. A valóság csak utána sántikál a ponyvaírói képzeletnek. A kulisszák mögött fontos dolgokat mozgató titkos megbizatású ügynökök: nem csillogó fekete hajú, szédítően elegáns férfiak, hanem rendszerint jóvállásan kopaszodó szőke bácsik, akik érzelgős leveleket írnak haza — bizonyára termetes — hitveseiknek. De azért a söntehajú, vagy kopaszodó bácsi is: titkos megbizatású ügynök, az általános gyanakvás légköre még Edgar Wallacet is kielégítené és a koncessziókat csereberélő bizonytalan nemzetiségű pénzemberek üzletei erősen befolyásolhatják a jövőt.

*

Éjjel tizenegy körül a szálloda-éttermek kiürülnek. A híg lucskban elindulnak az autók, diplomaták, attasék, referensek és ujságírók hölgyeikkel ellepik a belgrádi mulatókat. Mindenki, minden éjjel, mindenhová „benéz". Belgrád most olcsó és érdekes. Első este a „Dardanellákba" kell menni, ebbe a furcsa mulatóba, amely majdnem olyan bonyolult hely, mint az, amelyről nevét kapta.

A színhely tehát a „Dardanellák". Olyan mint egy százszorosra nagyított falusi kocsma, deszkapadlóval, rozoga székekkel. A zsúfolt asztalok körül, a kékfekete füsttengerben békésen ülnek egymás mellett csizmás, bocskoros parasztok, fejkendős asszonyok, munkások, iparosok, bankárok, diplomaták. Az asztalokkal szemben ütődött deszkaemelvény, a fal mellett hosszú-hosszú rozoga piros kerevet húzódik el. Ezen ül a zenekar és hathét kövér tüllnadrágos hastáncosnő.

A nők között van macedon-muzulmán, igazi török és akad még egy negyven év körüli vöröshajú szíriai nő is, aki fiatalabb éveiben, mint mondják, a párisi Moulin Rouge egyik főattrakciója volt. A zene állandóan és nagyon hangosan szól s a nők felváltva rezegnek, peregnek, topognak és vijjognak, amíg csak szusszal bírják. Azután jön a másik. Óránként egyszer örmény kardtáncos ugrik a deszkákra, villogtatja görbe, borotvaéles kardjait, dobálózik s oly villámgyorsan pereg a lába, hogy még nézni is nehéz. Közben a szájával is dobál néhány tőrt. Mögöttem, a diplomataasztalnál megjegyzi valaki:

— Nem irígylem.

— Miért, a külügyminiszternek talán könnyebb manapság? — kérdi egy másik hang.

Most egy kapatos szerb parasztgazda lép a szerb urak asztalához. Ráteszi a kezét az egyik kitüntetéses, frakkos úr vállára és elmélyülten beszélgetésbe kezd. A társalgás utólagosan megszerzett szövege a következő:

— Ugy-e, uram, te is külpolitikus vagy?

— Mondjuk, hogy az vagyok.

— Hát akkor, kérlek, mondd meg a többi uraknak, hogy mi, ha lehetne, nem akarnánk háborút... Legalábbis, ha nem nagyon muszáj, ne csináljuk.

— Megmondom.

— Holnap idejössz, uram?

— Miért, barátom?

— Szeretném tudni, mit üzennek az urak. Mert úgy áll a dolog, hogy holnapután megyek haza a faluba és addigra szeretném tudni.

Azután ittak és a gazda komolyan körbekezelt a

társasággal. A szíriai nő közben rekedt hangon francia sanzonokat énekelt, minden strófa után egy adag hastánccal.

*

Orosz mulató. Falakon szőnyegek, a székek: hordóalakú párnák: a pincérek és a zenészek: igazi orosz tisztek. Intim hangulat. A szomszéd asztalkánál közvetlen közelemben egy frakkos úr hevesen suttog valamit franciás arcélű partnernőjének. Akaratlanul is hallom, amint buzgó hangon súgja: „mert a harmadik pont megfogalmazása csakugyan nehéz volt, képzelje el, tekintettel kellett lenni...". Most közelebb jön az énekes, nem hallok többet a diplomáciai diskurzusból, éjjel félkettőkor, a kis intim mulatóban.

*

A harmadik helyen angol „kereskedők" szórakoznak. Az egyik kartárs révén megismerkedem velük. Katonás tartásuk, meglepő értesültségük, biztos modoruk és szokatlan nyelvtudásuk után ítélve nagyszerű kereskedők lehetnek. De vajjon miben kereskednek?

Az egyik éppen egy nemek történetet mesél. Chamberlain, annakidején, amikor hazarepült Godesbergből, a müncheni konferencia előtt, a következő levelet írta a „Times"-hez:

„Ma reggel a St. James parkban sétáltam szokásomhoz híven s egy bibicet vettem észre. Kíváncsi volnék, hogy más is tett ilyen megfigyelést? Ha igen, kérem közölje ezt a lap útján. Teljes tisztelettel: Neville Chamberlain."

A levél meg is jelent a „Times" „Levél a szerkesztőhöz" rovatában. Nem keltett különösebb feltűnést... Idegeik mindenesetre vannak.

*

Jó volt még: a csevapcsicsi és a szerb paprikáscsirkeleves, Szaradzsoglu svengálisan összenőtt-szemű titkárja, aki egyszerre tizenöt helyen volt jelen, a dalmát bor és végül az az este, amikor nem kellett többé a konferenciáról tudósítani. Van egy japán közmondás arról, hogy a „fák csinálják a szelet". És az ujságírók sokszor kénytelenek eseményeket — csinálni. De ez még mindig jobb, mint amikor mások csinálják őket.

A MŰHELY

Valahol a Balkánon, 1940 február.

A „külföldi tudósító", aki leteszi a hallgatót „kiküldött munkatársunk telefonjelentése" után, rendszerint fanyar érzéssel gyújt cigarettára: igen, hiszen „tudósított" mindenről, adott „eseményt" és „hátteret", „beszélgetést" és „véleményt", de munkája légkörét és lelkiállapotát aligha közölte. Pedig nem kellene egyszer arról a tegnapi éjszakáról írni, amikor londoni hireket lesve tízen ültünk együtt a rádió mellett a török kolléga szobájában bolgár és magyar, amerikai, francia, olasz és görög? Nem volna-e ez az éjszaka a munka után éppen olyan jellemző a világhelyzetre, mint valamennyiünk telefonjelentése együttvéve? Vagy az éjszakát megelőző „magánélet"?

Hogyan is kezdődött? Persze magánélettel. A török konzulátuson vízumra vártam, megadóan ültem egy idősebb úr mellett, aki rojtos kézelőjét rejtegette, miközben a vízumkérő íven körmölt. Idegesen elővettem az órámat, mire a sorstárs felnézett:

— Ne legyen türelmetlen — mondta — maga mégis csak kap vízumot, de én, a nyugalmazott Nansen-útleveles...

— Nyugalmazott Nansen-útleveles?

— Igen, én kérem hazátlan vagyok. Eddig Nansen-útlevéllel utaztam, de ez már nem érvényes. Most különleges engedélyekkel és kivételes vízumokkal házalok országról-országra. De ez sem megy sokáig. Gyerekkoromban nagyon szerettem a vastúi síneken egyensúlyozva járni, mint a kötéltáncos. Tegnap éjjel arról álmodtam, hogy az európai országhatárok: igen-igen keskeny sínek, s én azokon lépegetek, szűntelen és vigyázok, nehogy bele billenjek valamelyik országba... (Felbecsülő pillantás.) Mondja uram, tudna adni ötöt?

(Ijedt-szemérmes zsebrenyúlás részemről, gyakorlott pénzsüllyesztés részéről. Viselkedésével megnyugtat: „Ne légy zavarban te szerencsétlen, nem oly nagy szégyen, hogy adtál".)

— Persze én tudnám a megoldást — folytatja —, nemcsak a magam ügyére, hanem valamennyi hazátlanéra. A megoldás kettős. Először is...

Ebben a pillanatban az irnok kiszól. Gyorsan bemegyek s mire visszatérek, az öreg már eltűnt. Sohasem tudom meg zseniális módszerét a hazátlan ügy megoldására. Minthogy kérésével elutasították: neve és címe ismeretlen. Pedig már régen elhatároztam, hogy alaposan belenézek egy ilyen bolygó, hazátlan életébe. Na majd máskor.

Tizenegy óra! Elkésem a külügyminisztériumi sajtótájékoztatóról. A külügyben – mint kiderül – „mesedélután", illetve inkább mesedélelőtt van. Így nevezik az olyan tájékoztatókat, ahol legalábbis két hasábra méltó esemény helyett: általános külügyi irányvonalakról beszélnek. A méltóságteljes szobában a nagy asztal körül vagy húszan ülünk. Szomszédom, egy japán ujságíró buzgón jegyez. Zöld tintával felülről lefelé telerajzolja a noteszét és amikor odanézek, féltékenyen eltakarja a karjával.

A mesedélelőtt végén az egyik külügyi úrról felfedezem, hogy Londonból ismerem. A Martineznél vacsoráztunk együtt, átbeszéltük Európa jövőjét (1933-ban!) és örök barátságot fogadtunk. A londoni másfél font, enyibe került az az átkozott vacsora, most gyümölcsözik. Londoni barátom közli: Most kaptak hírt, hogy a Dardanellákat az új helyzetre való tekintettel sem nyitják meg angol és francia hadihajók előtt.

— Mit jelent ez?

— Azt, amit maga gondol. Törökország ragaszkodik a montreuxi egyezményhez és mindenben a Szovjethez igazodik.

— *Más* hajókat se enged be Törökország?

— *Másokat* sem...

Taxi, telefon. Az egyetlen mondatból természetesen rendes tudósítás készül, egy-két követséget kell csak felhívni, néhány adatot kérdezni. Mindenütt beszélnek „ha már úgyis tudja"-alapon.

Ebédnél kissé diadalmasan ülök. A magántanár külsejű csöndes olasz kolléga sokatmondóan rámnéz.

— Te is tudod már a Dardanella dolgot?

Fanyarul bólintok. De a következő percben már baráti hangulatban tárgyaljuk az ügy általános jelentőségét és nézeteink egyeznek.

A szakmán belül általában mindig egyeznek a néze-

teink. A nagy és kis igazságokra külön-külön, de majdnem egyidőben jövünk rá. Együtt állapítjuk meg, hogy minél kisebb az ország, annál pompásabb és előkelőbb a külügyminisztériuma, e téren Litvánia vezet, vagy azt, hogy ezen a vidéken az emberek egészen furcsa lelkiállapotba kerültek a háborúval kapcsolatban. Mintha léhaságnak éreznének minden „békenapot", szeretnének már túlesni *rajta,* ha túl kell esni rajta, mert nem komoly dolog ez a halogatás. Olyan ez, mint amikor az ember állandóan elhalasztja adóügye elintézését. Nem tragikus lelkiállapot, csak ideges. Leszámoltak a dolgokkal és unják az ideiglenességi érzetet.

Éjjel pedig, igen, éjjel a török kolléga szobájában hallgattuk a londoni rádiót. Anglia ügyeit még Chamberlain intézte. Ahogy ültünk a szobában, felfedeztük, hogy véletlenül az „Anschluss-szakérték" klubja gyült össze. Bécsben, a Szudéta-vidéken, Pozsonyban, Prágában és a Memelen dolgoztunk együtt. Miközben próbálgatjuk, hogy rövid hullámon, vagy hosszún lehet-e Londont fogni, az amerikai kolléga, aki annakidején az iskolában bizonyára az ellenszenves jelestanuló típusa volt, docensi körülményességgel fejtegeti a helyzetet.

— Számoljuk csak össze. Jugoszláviában vannak szerbek, horvátok, szlovének, dalmátok, sokácok, bunyevácok, bosnyákok. Vannak haladáspártiak, a pravoszláv egyház hívei, mohamedánok. A horvátok főszerepet játszanak külön követeléseikkel. A macedonok egy része Jugoszláviához került, más része ott maradt Bulgáriában, ahol belül van macedon kérdés. A bulgároknak ezenkívül követelnivalójuk van valamennyi szomszédjuktól, elsősorban Romániától Dobrudzsa és Görögországtól

Trácia Tesszalonikivel. Odalent és általában mindenütt vannak macedon autonomisták, akik a mai Jugoszláviából, Bulgáriából s Görögországból akarják kivenni az önálló Macedon állam területeit. Vannak ezenkívül pánszlávok, németbarátok és angolbarátok. Vannak albánok és omagrocok, vannak levanteiek, vannak vlahhok, Törökországban vannak kurdok, vannak...

A török házigazda, aki amerikai egyetemet végzett, whiskyt tölt és leinti az amerikait.

— Ezt leszel szíves olvasóiddal közlni... szegényekkel... Mondd inkább, mi lett X-szel? Hiszen Kínában együtt voltatok.

— Nem tudod? Meghalt. Légitámadás alatt. Isten nyugosztalja, sokat idegesített bennünket. Elbújt valami Isten hátamögötti kávéházba és amikor előjött, azt mondta, hogy a japán motorizált csapatokkal vett részt egy támadásban. Persze hosszú és nagyképű tudósítást diktált mindig különös tekintettel „kiküldött tudósítónk" haláltmegvető bátorságára. És mi nem tudtunk ez ellen semmitsem tenni. Sose volt a helyszínen, tehát azt találta ki, amit akart. Valami biztos kis kávéházban érte utol a bomba és most már el sem hiszik otthon, hogy mindez nem igaz.

Cseng a telefon. London jelentkezik, az amerikai kolléga lapjának európai szerkesztősége akarja tudni, hogy a Dardanellák kérdésével kapcsolatban mi annak az államnak az álláspontja, amelynek a fővárosában éppen vagyunk. Az amerikai káromkodik. Kifejti, hogy ő nem jó Isten és hogy többet nem tud hivatalos értesülésként adni, mint amennyit délelőtt diktált. Leteszi a kagylót:

— Ezek azt szeretnék, ha a világ valamennyi külügyminisztere csak nekik dolgozna... De úgysem csinálom ezt sokáig. Majd ha minden elintéződött, letelepszem valahol a francia, vagy a dalmát tengerparton és regényeket fogok írni. Nem külügyminiszterekről.

Körsóhajtás. „Majd ha minden elintéződik"... Whisky, szóda. London hireket mond be. Chamberlain megint nem tud valamivel kapcsolatban állástfoglalni, mert „még nem ismeri teljesen a helyzetet". Néhány nyomdafestéket nem tűrő megjegyzés, majd kopogtatnak. Új kolléga érkezik, most jött az éjjeli gyorssal. Angol és francia lapokat hozott, ceruzával megjelölte a „helyszínről" származó tudósításokat. A franciák leplezetlen érdeklődéssel olvassák saját cikkeiket. Az újonnan érkezett kérdezget és mi informáljuk. Ő az itteni helyzetet kitűnően érti és tisztán látja, hogy holnap mi lesz a teendője. Mi tudjuk, hogy holnap már nem fogja remekül ismerni a helyzetet és tanácstalan lesz, ha megismerkedik a helybeli sajtóinformálás módszereivel. Most még benne az az optimizmus, amely legtöbbünkben megvan, amikor valahová megérkezünk.

Éjjel kettő körül jár, a rádió hála Istennek már csak tánczenét közvetít, azt is elvétve. A klub, a whisky adta emelkedett hangulatba kerül, az amerikai kolléga átsiet a szobájába, kinyitja bőröndjét, előkotor néhány gépelt oldalt s visszatérve hangosan olvasni kezdi regényét, azt a regényt, amelyet majd valahol a tengerparton fog befejezni, ha „minden elintéződik".

SOFIA

1940 február.

Az állomásról rozzantbájú trojkán, vagy hatalmas, csillogó luxustaxin érkezik ide az utas, aszerint, hogy Nyugat vagy Kelet felől jön. A nyugatiak a trojkát, a levanteiek a hatcilinderes taxit választják. Az út hagymakupolás orosz templomok és karcsútornyú téglavörös mecset mellett visz a város felé, hogy az orosz-török légkörből egyszerre az európai tegnapelőtt és tegnap szecessziós neobarokk bérházai s az ál-Bauhaus kedélytelen óriásdobozai közé kanyarodjék. A királyi palotával „modern" tér néz farkasszemet, nyolctízemeletes dísztelen skatulyák, rajtuk cirilbetűs rádió-, és fogkrémreklámok. A másik oldalon a palota hétköznapi bejáratával szemközt, már feltűnik az első és talán egyetlen latinbetűs felirat: Grand Hotel Bulgarie.

Ez a híres nagyszálló a nemzetközi hotelkultúra utolsó balkáni végvára a nevezetes isztanbuli Pera Palace-n kívül. Kényelme és felkészültsége már egyenesen a holnapé. Fürdőszobáiban az összes európai és amerikai újítások: a pehelypaplanos ágy mellett ott a villamos ébresztőgép, amelyet a lakó állít be s amely kellemes búgással pillanatra ébreszt; pincérei nyolc

nyelven beszélnek s bárjában a holland „arak"-tól az orosz, szerb, bolgár, török italokon át az angol-amerikai alkohol-kultúra összes szeszéig minden kapható.

A hall süppedő plüsfoteleiben, a kis kerekasztalok körül pedig Európa, Amerika és Ázsia ül — egyáltalában nem kerekasztali szellemben. Itt van a japán követség fogadója is, mert míg a japánok megfelelő épületet nem találnak, a szálló nemcsak lakásuk, hanem hivatali helyiségük is. Mozdulatlan arcú japán kereskedők csodálatos türelemmel várják, míg a kereskedelmi attasé elé kerülnek. A szomszédban három szovjet ujságíró üldögél. Vodkát isznak és a nőket nézik. A legtöbb érdeklődés mégis a hadviselők felé fordul. A hotelhall semleges területén minduntalan találkoznak angolok, németek, franciák, s a levegő szinte jeges lesz körülöttük, amint a perzsaszőnyegen kikerülik egymást. A hadicélokhoz úgylátszik feltétlenül hozzátartozik egymás érintésének elkerülése. Néha feltűnik egy-egy német egyenruha és ilyenkor mindenki elhallgat. Az asztalok között amerikaiak cikáznak. Mindenkit ismernek, mindenkivel van dolguk.

*

Néha az az érzésem, hogy a nagyvilág egész Bulgáriát egyetlen Grand Hotelnek szeretné tekinteni s aszerint berendezni. A sofiai belvárosban jól megfér egymás közelében a hatalmas francia intézet és iskola a német gimnázium és felsőkereskedelmi négy uccára néző épülete, a francia kollégium, az English Circle, az olasz gimnázium és az Opera pro Oriente intézet, a szovjet propagandaüzlet hatalmas Sztalin és Molotov képmásaival, s a román gimnázium. A főváros közelében ott a nagy amerikai kollégium, amely évről-évre egész sereg amerikai gentlemanné varázsolt ifjú bolgárt bocsát ki az életbe. A moziműsor is a teljes nemzetköziség jegyében készült. Az ucca egyik oldalán a Viktória királynőt játsszák, a másikon egy színes szovjetfilmet, a kismozikban francia és német filmek megférnek egy műsorban. És Szófia megtanulta Európa nyelveit, az ifjú bolgárok jórésze öt nyelven tudja kifejezni aggodalmait Európa jövőjét illetően.

*

Az utas gyorsan visszatér a városból a Grand Hotelbe. Odakint újra megtanulta: milyen érzés analfabétának lenni. A cirilbetűs feliratok tengerében vakon és ingerülten jár; kávéházban nem mer kezetmosni, nehogy rossz helyre nyisson, ahol az ajtót húzni kell, ott nyomja és viszont; tilos helyen áll meg autójával s a múzeumban a kijárat helyett az igazgatói konferenciába nyit be. És az életében először meggyőződéses ellensége lesz az analfabétizmusnak, mert önmagán tapasztalja az írástudatlanok lelkiállapotát.

*

A hallban újra latinbetűs civilizáció fogad, az egyik asztalnál az angol követ bájos, szőke lánya cocktail-partit ad, míg hátul német gazdasági szakemberek tárgyalnak. Bolgárokkal ülök, a bolgár irodalomról tájékoztatnak.

Mi, kis nemzetek fiai hányszor ülünk így szállodai előcsarnokokban s tájékoztatjuk a külföldit irodalmunkról, amely „higyje el, felveszi a versenyt a nagy nemzetek irodalmával". És ez még hozzá rendszerint igaz is.

Eszembe jut két mondat a nagyszerű horvát *Krlezsa* híres Ady-tanulmányából: „Ady szomorúsága a hunmagyar helyzet abszurditása miatt hasonlít a horvát Matos fájdalmához... Az európai civilizációtól kínai fallal elválasztott népek lángelméi a falak előtt síránkoznak és káromkodnak"... Most újra a Nyugattól „kínai fallal elválasztott lángelmékről" hallok s jobban meg tudom érteni az orosz vonzás titkát. A nyelvi rokonság itt nem érzelmi kapcsolat, nem az „Iván nagyapó" iránt érzett egyszerű nosztalgia, hanem az a tudat, hogy a kis bolgár nyelv könnyen bekapcsolódhatna a hatalmas oroszba. Iván nagyapó országa felé nincsen kínai fal.

*

A sokpénzű külföldiek közé a minap meghívtam három macedont. A macedon-kérdésről csak néhány éve hallgat a krónika, azelőtt mindennapi volt a politikai gyilkosság, kávéházakba bombát dobtak és a nézeteltérést revolverrel intézték el. Akkor történt, hogy Boris király házkutatást rendelt el egész Szófiára. Az uccán katonaság tanyázott s reggel négytől másnap este nyolcig senkisem mehetett ki az uccára. Az élet megállt, mialatt egy 340.000 lakosú város valamenyni lakosát átkutatták. És mindez a macedonok miatt történt.

Mi jelenleg a macedon helyzet, — ezt szerettem volna megtudni. Udvarias és halk macedon ismerőseim egyike belefogott, hogy vázolja a helyeztet. Beszélt a szerbiai és a bulgáriai macedonokról, az autonomistákról, a macedon történelemről, de egyik mondatánál a szemben ülő nyugodt és halk macedon az

asztalra csapott: „Das ist Protogeroffismus!" kiáltotta. „Pardon", fordult felém öblös hangon a másik, majd tíz percen át macedonul üvöltöztek egymásra. Néhány ujabb német mondat után újra elhangzott a „parrrdon" és a veszekedés elölről kezdődött. A szálló üzletvezetője vetett véget az ülésnek. Macedonjaink feldúltan, véreres szemekkel távoztak s én ott maradtam abban a biztos tudatban, hogy macedon-kérdés még feltétlenül van. Vajjon mi lehet a lényege?

*

Most persze sokkal nagyobb kérdésekről beszélnek. A német megbízottak éppúgy árut akarnak, mint az angolok és a franciák. Mialatt Szófia iskoláiban nevelik a németbarátok, francofilek, olaszkultúrájúak és amerikai barátok százait, miközben a napi 9000 példányban fogyó szovjetorosz Izvesztija és a pánszláv mozgalom „Ivan (Sztalin) nagyapó országának" csinál propagandát: a balkáni államok sem tétlenek, Szaradzsoglu közbenjárására Jugoszlávia és Görögország szabad kikötőket, Románia nagyobb áruhitelt kínál. És Bulgária valószínűen el is fogad mindent, csak ráírja a nyugtára: „további jogaim fenntartása mellett átvettem"...

Szófia felett pedig, alig félórányira a várostól, dermedten áll a ködben a kétezerháromszáz méter magas Vitos. Itt állt már akkor is, amikor a „volgáriánusoknak" nevezett ősbolgárok gyors lovaikon ide érkeztek, végigszemlélte másfélezer év véres volgarian-bolgarian-bolgár történelmét. Vajjon mit fog látni tavasszal, amikor hatalmas hósipkája megolvad és szikláiról lezúdul a piszkos hólé?

A külügyminisztert mindenki megkérdezi és a diplomatát is. A nemzetközi ügyek intézői, ha összejönnek, utólag mindig, ha egyre rövidebben is, de közlik, hogy miről beszéltek. Megkérdezik a külügyi bizottság elnökét, a sajtófőnököt és a nemzetközi jog professzorát. Csak éppen a magánembert nem kérdezi senki, pedig az ő bőréről van szó.

A diplomáciai ujságíró némi büszkeséggel szokta hazatelefonálni percenként jónéhány pengő költséggel, hogy „sikerült X. külügyminiszterrel, vagy Y követtel beszélnem, aki a következőket . . .“ Nos, nekem is sikerült Szófiában néhány beszélgetés. „Összeköttetéseim révén“ elértem, hogy hosszabb nyilatkozatot kaptam egy bolgár falusi orvostól és egy nyolcadik gimnazistától. Beszéltem még más személyiségekkel, a szobapincértől a vasúti kalauzig mindenkit meg szoktam interjúvolni, s ha sejtek valamit ‚az ügyek állásáról“ és Európa várható jövőjéről, akkor ezt inkább az ilyen nyilatkozatoknak köszönhetem.

A külügyminiszter és a falusi orvos között nagy a különbség. A külügyminiszter például ismeri a követjelentéseket: de nem beszél róluk, tud készülő tárgyalások anyagáról: de nem mond el semmit. Óvatosan beszél, kedveli a körmondatokat és a sima szólamokat. A falusi orvos, vagy a nyolcadik gimnazista határozott kijelentéseket tesz. Egyik sem fél nyilatkozata következményeitől, s az orvos például nem titkolja, mit közölt vele legutóbb a parasztgazda, akinek fiát szamárköhögéssel kezelte.

A bolgár orvossal étteremben ismerkedtem meg. Előzékenyen átsegített a cirillbetűs étlap nehézségein, megrendelte dsuvecsemet, a sűrű, fekete bolgár sört és megkérdezte, mi járatban vagyok náluk? A közlés után kértem, beszéljen magáról, mondjon véleményt a helyzetről. Európáról és erről a korszakról, amelyben kénytelen-kelletlen élünk.

— Félek, nem vagyok érdekes személyiség — mondotta, — Két Istenhátamögötti falubán körorvoskodom, most jelentéstételre jöttem a városba. Harmincket éves mulitam, beszélek németül, franciául, angolul, az itteni amerikai kollégium növendéke volltam, s most kint dolgozom vidéken, ahol nincs villany, nincs semmi, amit civilizációnak neveznek. A külvilághoz telepes rádióm köt és az elkésve érkező ujságok, amikből nem lehet semmit megtudni. Külföldi orvosi könyvekre nincs pénzem, jövőre nősülni szeretnék, arra gyűjtök. Nagyon sokat vagyok egyedül. A nép korán fekszik, én egyedül vinasztok, amikor a környék szinte ijesztően csendes és tünődöm. Aztán meg két falum van, s amikor a rossz utakon az egyikből a másikba zötyög a kis egyfogatúm, megint csak magamra vagyok utalva. Kénytelen vagyok sokat gondolkozni s higgye el, ez manapság nem valami jó foglalkozás.

— Mert mire gondolok? Arra, hogy jövőre elvehetem a menyasszonyomat s egyszer talán városba költözhetünk, sőt talán egyenesen Szófiába? Többet is fogok keresni belekapcsolódom a nemzetközi orvosirodalomba. Van egy gyanúm a tüdővel kapcsolatban, s talán-talán lenne belőle valami. Ez hivatásbeli vágyam. Szeretnék jó

orvos lenni, valamit produkálni, szeretnék többet keresni, néha utazni. Szeretnék a feleségemmel élni, lenne két-három gyermekünk, és... ugy-e eléggé egyszerűnek látszik a dolog? A maga módján mindenki valami ilyesmire vágyik. Nem ijesztően nagy életprogram, tudom, de én nem vagyok nagyravágyó természet. De: számíthatok-e mindenre? Mit tudom én, hogy valami tengerentúli pénzember, vagy távoli államférfi mikor fog olyan akcióba, amely halomra dönt nekem mindent? És akkor felfordulás lesz, háború, utána nyomor, nehézségek.

— Higgye el, jó hazafi vagyok. Ha nem lennék az, nem mentem volna falura. A mi munkánk: áldozat is. Jó bolgár vagyok, de most, éppen úgy, mint a falusiak, akik között élek, nem szívesen mennék háborúba. Amit ma kiharcolnánk, azt egy holnapi fordulat visszacsinálhatná és akkor hiába volt minden vér és szenvedés. A kis országok, most azt hiszem, jól teszik, ha nyugodtan várnak, megpróbálnak erősödni, s ha majd Nyugaton eldőlt a nagy harc, s az erős országok bele is untak a háború gondolatába, akkor remélhetjük, hogy beleszólás nélkül elintézhetjük dolgainkat.

— Mert a dolgokat el kell intézni. Hogy bízom-e a békés megoldásban? Nem nagyon. Az emberek nem hajlamosak a józan megoldásokra. Mi, éppen úgy, mint maguk, húsz éven át hirdettük, hogy kérdéseinket meg kell oldani. De elértünk valamit? Az értelem és az igazság szavára az emberek és a nemzetek nem szívesen hallgatnak. A vérontást és az erőszakot elítélik, de az elkerülését alig teszik lehetővé... És az ember azon is gondolkodik, mit jelent, hogy „Románia ezt vagy azt

akarja?" Kicsoda Románia? Ki akar valamit? Az az egyszerű regátbeli román paraszt, vagy tisztviselő nem tudna többé aludni, ha visszaadnák nekünk a teljesen bolgár Dobrudzsát? Remekül tudna aludni, uram. Neki nem Dobrudzsa fáj, ő is békésen akar élni, kicsit többet keresni, többet pihenni. Azok a bűnösök, akik belehajszolták az egyszerű embereket az ilyen dolgokba, ahelyett, hogy józanul cselekednének.

— Én nem haragszom a románokra s a falusiak körülöttem sem szomjasok román vérre. Nem is sürgős nekünk a dolog, de a románoknak be kell látniok: okosabb, ha majd annakidején békésen visszaadják nekünk azt, amit elvettek tőlünk.

A nyolcadik gimnazistával a szófiai „English Circle" kapujában találkoztam. Megkértem, mutassa meg az utat a külügyminisztérium felé, beszélgetni kezdtünk, s az egyik külügyi úr helyett vele csináltam interjút. Komoly gyerek, olyan véresen komoly, amilyenek csak nyolcadikosok tudnak lenni. Rövid idő alatt kiderült, hogy a fiú: pánszláv. Néhány perc mulva abba a hangulatba hoztam, hogy monologizálni kezdett. Így beszélt:

— Ön szóval beutazta most a Balkán szláv részét... Kár, hogy nem beszéli nyelveinket, látná, hogy aránylag mily kevés a különbség. A nemzetek nyelvükben élnek s a mi nyelveink közös eredetűek: még az egyszerűbb bolgár is megérti az egyszerűbb szerbet. Sok az árnyalat és sok az összekötő kapocs. A macedon körülbelül a szerb és a bolgár között áll, míg a bolgár az orosz és szerb között. Néhány évtized nevelési munkája belekapcsolhatna bennünket a nagy orosz

nyelvbe s akkor megszűnne ez a sok kavarodás. Mert jelenleg azon harcolunk, hogy valakit bolgárul Ivanovnak, vagy szerbül Ivanovicsnak neveznek.

— Tudom, azt akarja mondani: mintahogy az emberek között is a színes, egymástól elütő egyéniségek teszik a kultúrát, úgy a népi sajátságok, a finom árnyalatok, a külön nyelvi kultúrák teszik érdekessé és széppé a világot. Hát kérem: szerintem ezekért a finom árnyalatokért, a „V" végződés és a „Vics" végződés közötti különbségekért túlságosan nagy árat fizetünk. Minél nagyobb népi egységek keletkeznek, annál kevesebb a lehetőség a háborúra, a nagy népiterületi egységek gazdaságilag is előnyösek.

— Maga kommunista?

— Nem vagyok az. Naponta olvasom a Izvesztijá-t, hogy gyakoroljam magam az oroszban, de Sztalin politikáját sokmindenben nem helyeslem. De itt nem világnézeti vagy politikai kérdésekről van szó. Ez nagyobb dolog ennél. A világnézet és a politika csak forma, a nagy népi egység maga a lényeg.

— Sokan gondolkoznak így a diákság körében?

— Nem, sajnos, nem elegen. De a jövő a miénk.

— És ha majd visszakapják Dobrudzsát, ha Bugária nagyobb lesz és gazdagabb, akkor gondolja, hogy a nép lemond a függetlenségéről?

— Erről a kérdésről ne beszéljünk. Én jó szláv vagyok és csak jót akarok a bolgár népnek. Nem kerülnénk idegen uralom alá, csak egy nagy rokoni közösség fogadna be, ahol egyenrangúak volnánk a többiekkel, ez az egész.

Szólt, szalutált és elment. Beszéltem más bolgár

sovinisztákkal, a lángoló nacionalizmus temperamentumos követőivel, anglofil és francofil bolgárokkal, német rajongókkal, de az az érzésem, hogy Bulgária igazi hangján a falusi orvos beszélt, az ő mérsékelt és okos, emberi és tiszta, hazafias és igazságos álláspontja az általános álláspont, a többség álláspontja. Vajjon győzni fog-e?

„SZABADSÁG VAGY HALÁL"

(MACEDONOK)

A belgrádi balkán-intézet nagy könyvtárában többezer kötetnyi gyüjtemény található a „macedon kérdésről". Ez a kérdés pillanatnyilag nem aktuális, de az ember a macedonokkal sohasem tudhatja. Vezérük, rengeteg gyilkossági per hírhedt főszereplője: Ivan *Mihailov* jelenleg emigrációban él. Hol azt írják róla, hogy Rómában jár, hol meg azt, hogy Berlinben, vagy Isztanbulban.

Hogy micsoda a macedon kérdés? Erre nem könnyű néhány mondatban felelni. Annyi bizonyos, hogy a szabad Macedonia jegyében az elmult ötven év alatt körülbelül háromszázezer embert lőttek agyon, robbantottak fel, fejeztek le, akasztottak fel.

Micsoda a macedon kérdés? A bécsi Nagyopera egyik páholyában egy frakkos úr két hölgy társaságában hallgatja az előadást. A fiatalabb hölgy, — sápadt, tüdőbajos jelenség — előveszi kis gyöngyházas revolverét és hátulról főbelövi a frakkos urat. Ez is a macedon kérdés. Az illető ifjú hölgy különben jelenleg is felesége Ivan Mihajlovnak, az emigráns macedon-vezérnek.

Hogy micsoda a macedon kérdés? Albert Londres, a híres francia ujságíró, aki a Georges Philippar nevű francia hajó katasztrófájánál halt meg, egyik szófiai tudósítását 1930-ban így kezdte:

„Megérkeztem kedvenc szófiai vendéglőmbe és az ismerős pincérrel elkezdtünk beszélgetni. Utoljára Daskalov barátommal vacsoráztam itt. Hogy megy Daskalov úrnak? — kérdeztem a pincértől.

— Meggyilkolták.

— És mi történt Csaulev úrral?

— Meggyilkolták.

— És Petkov úr? Sokat ittunk itt, emlékszik?

— Petkov urat is meggyilkolták.

— Ugyan, én nem az öreg Petkovról beszélek, az egykori miniszterelnökről, hanem a fiáról, Petko Petkovról.

— Igen, uram, őt is meggyilkolták, mint az édesapját."

Nos, ez is macedon kérdés.

A macedon kérdés 1893-ban vonta először magára Európa figyelmét. Macedonia akkor még török uralom alatt állott. Két bulgárnyelvű macedon tanító, Damian Gruev és Tocsev elhatározták, hogy meg kell kezdeni az aknamunkát a török elnyomatás ellen. A két fiatal tanító megalapítja a Belső Macedon Forradalmi Szervezetet a híres V. M. R. O.-t. Aki ebbe a szervezetbe belép, az az életét a macedon szabadság-gondolatnak áldozza. Tag csak az lehet, aki a bibliára helyezett tőrre és pisztolyra téve a kezét, Krisztus nevére megesküszik, hogy a titkos szervezetet soha nem árulja el, és ha vét

a szervezet ellen, akkor a keze alatt lévő fegyverekkel végeznek vele. A jelszó pedig ettől kezdve ennyi: „Szabadság vagy halál".

A szervezet néhány hónap alatt elterjedt és megerősödött. Minden faluban megalakult a bizottság, a komité. A komité tagjai: a komitácsik. (A komitácsi elnevezés tehát innen ered.) Lassankint annyira megerősödött a szervezet hogy minden macedon magától értetődően tagja. A cél a török rabiga lerázása és a nagy Macedonia feltámasztása. Az akkori titkos térképek szerint a megalapítandó szabad Macedon haza határai a Fekete-tenger vidékéről az Égei-tengerig, Albániáig és a mai Délszerbia északnyugati határáig terjednének.

A monastiri kolostorba egymásután vándoroltak el parasztok, kereskedők, földbirtokosok, hogy a biblián keresztbetett tőrre és pisztolyra feleskütjenek.

A szervezet célja kettős volt. Előkészíteni az általános lázadást a török uralom ellen és közben a törökök által kiéheztetett és baromi tudatlanságba kényszerített népet felemelni. A forradalmárok, akik a gazdag macedon összeesküvők pénze fölött is rendelkeztek, valóságos zöldkeresztes szolgálatot szerveztek a macedon falukban, kinint osztogattak, ingyentej-akciókat szerveztek, a fiatal diákok írásra-olvasásra és egészségügyi alapismeretekre oktatták a parasztokat. Közben a V. M. R. O. kombattáns alosztálya fegyver behozatallal foglalkozott. Tudva, hogy a törökök mindenekfölött tisztelik az áldott állapotban lévő asszonyokat: a fegyveres csomagokat fiatal, sovány nők hasára kötözték és úgy hozták be a határon. Az egyik határátlépésnél azonban baj történt, a csempészést leleplezték, megkezdődött a nyomozás, az általános házkutatás, aztán a török hóhérok két hónapon keresztül reggeltől estig dolgoztak.

Öt év kellett, amíg az V. M. R. O. újra feltámadt. Újra megkezdődött a fegyvercsempészés, újra megkezdődött a szervezkedés, de most már sokkal nagyobb arányokban, hiszen a mozgalomnak rengeteg régi tagja volt és még több mártírja. Volt olyan fiatalember, akinek a törökök apját, nagyapját, három nagybátyját és öt bátyját kivégezték. Elképzelhető, hogy az ilyen fiatal komitácsik milyen megbízható és fanatikus tagjai voltak a szervezetnek.

A szervezet 1903-ban Éliás napján elhatározta az általános felkelést. Egész Macedoniát elárasztották a következő proklamációval:

„Testvérek! A harc órája ős ellenségünk ellen megérkezett. Testvéreink vére az égig kiált. Anyáink, nővéreink, asszonyaink megbecstelenítését meg kell bosszulni! Ezerszer jobb meghalni, mint rabszolgaságban élni. Július 20-ika az a nap, amikor Macedonia és Trácia népe felkel! Testvérek! Kövessétek vezetőiteket, gyülekezzetek a szabadság zászlója alá! Le a törökökkel és önkényuralmukkal!

„BELSŐMACEDON FORRADALMI SZERVEZET"

A lázadás egyszerre tört ki vallamennyi vilajetben: Szalonikiben, Monasztirban, Drinápolyban, Üszküpben. A szultáni kormány sorkatonaságot és válogatott terrorcsapatokat küldött ellenük. Heteken keresztül folyt a mészárlás. A falvak százait égették fel és a lakosság tízezreit mészárolták le. A lázadás jelszava azonban ennyi volt: „Szabadság, vagy halál!" A prilepi komitácsik csa-

patát körülkerítették a törökök. A komitácsik látták, hogy nincs menekvés, mire sztrichninnel valamennyien megmérgezték magukat.

Ezen a helyen nem lehet lepergetni a komitácsik és a V. M. R. O. teljes történetét. Ennyit azonban el kellett mondani azért, hogy megvilágítsuk, mennyi vér, mennyi kivégzés, mennyi szörnyű Szent-Bertalan-éjszaka, mennyi keserűség, mennyi bosszúvágy és mennyi fanatizmus gyűlt fel a macedonokban öntudatra ébredésük ötvenéves története alatt. A modern macedonok, akik az elmult húsz év történetében annyit szerepeltek, majdnem valamennyien szemtanui a szörnyen véres multnak, alig él macedon, kinek a családjában nincs valaki, aki odaadta az életét a „Szabadság, vagy halál" eszméjének. A macedon politizálás mögött ott a lemészárolt anyák és halomra öldösött apák vére. Csoda-e ha húsz éven keresztül Európa és a világ megdöbbent a macedon politizálók fehéren izzó fanatizmusától?

1913-ban a törökök elvesztették egész Macedoniát. Ez azonban nem lett egységes: három részre szakították, felosztották Szerbia, Görögország és Bulgária között. A macedonok legnagyobb része azonban „leginkább" bulgár volt. Ettől kezdve macedon forradalmi gondolat a bulgár irredentához csatlakozott. Amikor kitört a világháború, Bulgária több mint egy évig habozott és végül ahhoz az oldalhoz csatlakozott, amely *győzelem esetére neki ígérte egész Macedoniát.* A későbbi események ismeretesek. Macedonia egyik legfontosabb része Jugoszláviához került.

A bulgáriai macedonok szerint a macedonok valamennyien bulgárul beszélnek. A többi balkán államok

szerint a macedonok keveréknyelvet beszélnek, amely ugyan legjobban hasonlít a bulgárra, de sok benne a görög, török, szerb és albán szó és nyelvtani forma. A bulgár macedonok szerint a macedonok legnagyobbrészt bulgár eredetűek, míg a Balkán többi részén azt mondják, hogy Macedoniába bulgárok, törökök, görögök, albánok, kuco-vallahok, románok és vigányok laknak.

Az ujságíró nem óhajt e téren állást foglalni, egyrészt mert nem tanulmányozta ötven éven keresztül reggeltől-estig a macedon kérdést, másrészt, mert a V. M. R. O.-val sohasem lehet tudni . . . Már igen sokan fizettek rá arra, hogy elhamarkodott véleményt nyilvánítottak a macedon kérdésben. Ismételjük, nem tettünk egyebet, mint a két szembenálló fél állításait ismertettük. A felek azóta már nem is állnak szemben. A V. M. R. O. második hősi korszaka 1935-ben lezárult, Bulgária pedig 1937-ben örök barátsági szerződést kötött Jugoszláviával.

De: 1935-ig még rengeteg vér folyt a macedon kérdés jegyében.

A neuillyi békeszerződést a hivatalos bolgár kormány elismerte. A V. M. R. O. azonban nem. Ettől kezdve a V. M. R. O. egyrészt harcolt minden bulgár politikus ellen, aki őszinte híve volt a Jugoszláviával való kibékülésnek, másrészt pedig merényleteket szervezett és hajtott végre Jugoszláviában és mindenütt a külföldön, ahol a macedon gondolat ellenségeit megtalálta. A Belső Macedon Forradalmi Szervezet komoly külképviselőket tartott a világ nyolc fővárosában. Propaganda-irataival, folyóirataival és könyveivel elárasztotta a külügyi hivatalokat és a nagy ujságokat. És közben gyilkolt. De sokat.

A huszas évek második felében Szófiában nem volt

valamirevaló politikus, aki legalább két testőr nélkül mutatkozni mert volna az uccán. A város legfontosabb uccáin igen gyakoriak voltak a lövöldözések. És a macedonok egymásközt is gyilkoltak. A V. M. R. O. két pártra bomlott, s az eredmény a következő volt:

1924-ben meggyilkolták Theodor Alexandrovot, 1928-ban agyonlőtték nyilt uccán Protogerov tábornokot, Alexandrov ellenfelét, 1929-ben két testőrével agyonlőtték Bagdarovot, Protogerov tábornok alvezérét, 1929-ben sikertelen merénylet volt az ellenpárt alvezére, Vasilev ellen, 1930-ban megölték Pundev protogerovista szerkesztőt, majd Tomalevskit, az ismert macedon írót, 1931-ben a mihajlovisták meggyilkoltak három protogerovistát. Aztán egy kicsit meggyorsult az iram. 1928-tól Protogerov tábornok meggyilkolásától 1934-ig a V. M. R. O. frakció harcai miatt 340 politikust, írót és ujságírót gyilkoltak meg. A világháború óta 4200 gyilkosságot lehet nyiltan a V. M. R. O. számlájára irni, míg 1920-tól 1935-ig a politikai okokból meggyilkolt, vagy kivégzett bulgárok számát 15—20.000-re teszik.

A modern V. M. R. O. célja már nem a minden macedonok felszabadítása, hanem az volt, hogy a három részre tagolt Macedoniát egyesítsék. Ezért a legfontosabb feladat, hogy a világ figyelmét felhívják a macedon kérdésre. A külföldön elkövetett látványos politikai gyilkosságok nemcsak az ellenfelek kiirtására, hanem arra is szolgálnak, hogy a világlapok hetekig foglalkozzanak a macedon kérdéssel. Otthon pedig fontos a bulgár-jugoszláv közeledés megakadályozása, s a bulgár kormány befolyásolása.

A V. M. R. O. bulgár-macedon hegyei között rendezte be főhadiszállását. Ide nem volt elég a bulgár vizum, külön beutazási engedélyt kellett kérni a Belső-macedon Forradalmároktól. A V. M. R. O. egész Bulgáriával rendelkezett. Ha valamilyen merénylet végrehajtásához tíz autóra volt szükség, akkor tíz szófiai autótulajdonos kapott egy kis levélkét, amely szerint „holnap reggel ilyen és ilyen helyen legyen szíves az autóját tele benzintankkal parkírozni". A címzett feltétlenül teljesítette az utasítást. Néhány nap mulva újra kapott egy levélkét az értesítéssel, hogy „autója ugyancsak teli benzintankkal a megbeszélt helyen található". Aki ellenkezett, annak a lelkiüdvéért rövidesen imádkozni lehetett az Alexander Nevski katedrálisban.

A szervezet sok pénzzel, sok taggal és még több szenvedéllyel rendelkezett. A V. M. R. O. igen vigyázott arra, hogy hírén csorba ne essék. Ha valakit a szófiai uccákon lelőttek és a rendőrség keresni kezdte a tettest, a macedon hivatalos lap másnap közölte, hogy az illetőt a V. M. R. O. ítélte halálra. Amikor 1930-ban Mihajlovot többszörös gyilkossággal vádoltan bíróság elé állították, a szófiai törvényszéket néhányszáz macedon komitácsi vette körül. Mihajlovot felmentették.

A mihajlovisták azonban hiába irtották ellenfeleiket a kevésbbé radikális protogerovistákat, hiába terveztek merényleteket Szerbiában, hiába árasztották el a világot pamflettekkel, a *szerb-bulgár kibékülés megtörtént,* Boris király pedig megtisztította Bulgáriát a V. M. R. O.-tól.

Mihajlov pedig szőke feleségével, aki mint említettük, a bécsi nagyopera páholyában agyonlőtt egyszer egy protogerovistát, emigrációban él. A macedon kérdés ezek

szerint elaludt. Párisban voltak még macedon forradalmárok, és Newyorkban is működik egy kis szervezet, néha még felbukkannak térképek a nagy Macedoniáról, amely a Balkán háromnegyedrészét ábrázolják, de különben a kérdés most nem aktuális. A Balkánon azonban sokan azt mondják:

„A macedon kérdés nem halt meg, csak alszik."

BALKÁN — REPÜLŐGÉPRŐL

BUDAPEST—BELGRÁD—SOFIA—
THESSALONIKI—ATHÉN

1940 április.

Újabb balkáni feszültség, az idén már a második. A tárgykör kibővült. A Balkánt állandóan a „Közelkelettel" egyetemben emlegetik. Az olvasó most a görög, a török és a közelkeleti helyzetre kíváncsi, mert úgy érzi, hogy itt nemsokára „helyszín" lesz. Hadseregekről, stratégiai helyzetekről legalább annyira kell tudósítani, mint amennyire a diplomáciai ütközetekről.

A főszerkesztő szerint az ügy sürgős. Repülni kell.

*

A budapest-athéni repülőgép még a budaőrsi repülőtéren áll, de a kezemben tartott repülőjegyen, az „Athén" máris furcsa dolgokat művel velem. Lobog a hurkaalakú széljelző, s azon veszem észre magam, hogy félhangosan mondom: „Aeolus, a szelek atyja ugyancsak dühös ma."

Igen, az utazás hangulatát úgylátszik mindig a pillanatnyi végcél adja meg, s most Athén máris homérosi szemlélettel lát el. Noha a menthetetlenül politizálódott Európában 1940 tavaszán az ujságíró gyakor-

lati célja nem lehet más, mint tájékozódás az általános tájékozatlanságban: úgy érzem, hogy Athénba s majd onnan tovább jelentést megyek tenni Európáról — az igazi Európa szellemi őshazájának, az Akropolisnak. Mit is jelentek majd? Mit tettünk az örökséggel, amelyet Attika isteneitől, félisteneitől és embereitől kaptunk?

*

Ikaros beteljesült álma, a modern utasszállítógép bömbölve indul a felhők közé, háromszor száll még le, hogy napnyugta idején elrepüljön majd az eget rengető Kronides Olimposza fölött. A fortélyos Odisszeusz ezernyi baja közepette gyakran küldte fel segítségkérő fohászát az Olimposzra: mi már repülünk az istenek hajléka fölött, talán ezért hallgat és tartózkodik az emberi ügyektől az olimposzi társaság?

Csillog alattunk a magyar táj; az árvíz számtalan nyoma, amerre csak a szem ellát. Dél-Szerbia fölött ólmos az ég. Árvízzel határolt falvak, hegyoldalakról hazaigyekvő birkanyájak, feketés és vöröses hegycsúcsok fölött repül a gép. A távolban már látszanak a Balkán-hegység vésztjósló fekete ormai, amikor beleszáguldunk a vaksötét viharba. Magasságmérőnk emelkedést mutat. Úgy látszik a vihar fölé iparkodunk, de hiába emelkedünk két és fél, majd háromezer méterre, csak a fülünk zúg, de alattunk, fölöttünk, körülöttünk, tombol a vihar.

Végül a gép a koromsötét felhőtömegből kijut Szófia fölé. Otthon tavasz volt, itt javában havazik. A hólepte Vitos csúcsa mellett leereszkedünk a fehér

szófiai repülőtérre. Tankolni fogunk, útlevelünkbe újabb pecsétek kerülnek.

A havazásból újra felvágtatunk a fekete viharba, köd alattunk, köd felettünk, köd utánunk. Egyszerre csak dereng, a köd világosodik. Még kétszáz méter és vakítóan fehér felhőrengeteg fölött száguldunk, a világoskék égboltból ezüstfényű napsugarak zuhognak. Ameddig a szem ellát lent csupa puha, kövér felhő. Hófehér, vattaszerű felhőhegyormok, szirtek, fennsíkok és kékes árnyú völgyek.

A navigációs tiszt közli, hogy alattunk Thessaloniki, alattunk a tenger. Befejesel a gép a fantasztikusan villogó tejszínhab-rengetegbe, néhány percig laza ködgomolyagba repülünk, hogy egyszerre az illanófoszladozó ködből előtűnjön egy fehér és piros játékházakkal tellezsórt kobaltkék játéktengerpart, szikrázó fehér gyermekszobai utacskák, rajtuk csuszkáló autópontokkal. A gép szárnya megbillen, a játékházikók nőnek, kibontakozik a thessaloniki öböl, a város. Hangárok rohannak felénk, aztán már gurul a gép, zötyög, megáll, odatolják a lépcsőt, nyílik az ajtó és beözönlik rajta... mi is? A mediterrán, a görög levegő: tengerszag, narancsfa- és kakukfűillat. A szél langyos. A szófiai tél után itt ismét tavaszba érkeztünk, tavaszi alkonyatba.

A hangár előtt rövidszoknyás, fehérharisnyás görög katona áll, piros szandáljáin hatalmas fekete „puff", barna arcából elővillantja fehér fogsorát, amint szalutál.

Mialatt a gép benzint tankol, nemzetközi bonyodalom keletkezik és intéződik el. Feketét rendeltünk

valamennyien utasok a repülőtéri vendéglőben, de nincs drachmánk és nincs aki pénzünket beváltaná. A feketéket közben elfogyasztottuk. Német útitársam már konzulátusára akar telefonálni, amikor a vendéglős értesül bajunkról és kijelenti, hogy vendégei voltunk. Így a gép újra felszállhat, utoljára már, Athén felé.

Útitársaim Karl Baedeker úr görög útikalauzával térdükön a levegőből ellenőrzik, hogy Chalkidiké, Skhiathos és a többi helyükön vannak-e, s görög helységneveket mondanak.

Esteledik. Égbolt és tenger ezer és ezer visszfényben játszik. Cafatos, vattás, habos felhődarabok fölött repülünk, alul a tenger már majdnem fekete, csak a bodrain csillan vissza a viharos naplemente színjátéka. A kékesfekete tengerből néha barnafekete sziklák, csipkés partrészletek válnak ki, aztán sűrűsödik a köd: beesteledett. A tájékot már inkább csak sejteni, mint látni lehet. Félórát rohanunk a puha sötétben s most egyszerre alattunk parázslik Athén millió sárgás fénypontja.

Budapest—Belgrád—Sofia—Thessalonik—Athén: megérkeztünk. Holnap délelőtt... holnap délelőtt előbb az új, a mai Athén külügyminisztériumába kell sietnem „tájékozódni", de délután föltétlenül felmegyek „jelentéstételre" az Akropoliszra, Zeusz legyen nekem irgalmas.

ATHÉNI HELYZETJELENTÉS

Athén, 1940 április.

Melyik Athénnel és melyik Görögországgal kezdődjék a beszámoló és a helyzetjelentés? Az izgalmas,

de a pillanattal illanó jelentőségű „máról", az „aktuális" valóságról kell-e előbb írni, vagy az izgalmas tegnapról és tegnapelőttről? A legendás pelaszgok ötezer éve alapított városában démonian keverednek a szempontok; a város köveiben, intézményeiben és az emberek testalkatában és lelkében mélységes a rétegződés. A tiszteletreméltó athéni polgár, aki görögbetűs lapjából izgalommal olvassa a külpolitikai beszámolót miközben sárga autóbuszunk az Akropolisz alján rohan: életében körülbelül tizenöt nagy politikai változást nézett végig, idegeiben és sejtjeiben sok-sok forradalom emléke dolgozik, hiszen csak az elmult száz év alatt, mióta Görögország felszabadult a törökök alól, kétszázhuszonhárom forradalmat látott ez a föld.

A török uralom, a bizánci és római protektorátus kétezer évet tölt ki, s csak akkor érünk vissza az „igazi" görög időkre, amikor az Athént körülölelő attikai lapályon ezredéveken át a görögség legvéresebb csatáit vívták. A pillanatnyi helyzet itt, az Istenszikla tövében veszít a jelentőségéből (vagy csak lecsökken igazi jelentőségére?), de ‚tudósítónk" mégsem tehet mást, mint hogy megadóan belekezd az aktuális beszámolóba.

Nos, a mai Görögország külpolitikai helyzete a következő: Politikai érdek, nemzetközi helyzet és katonai szempont az országot elsősorban Angliához köti. Az ország elsőszámú külpolitikai barátja: Anglia, amely a görög határokat garantálja és amely — így látják Athénben — földközitengeri flottájával meg tudja védeni a görög partokat. A törökök elleni szabadságharcot, mint ismeretes, az angolok támogatták

és azóta, Portugálián kívül, nincs európai ország, amely annyira angol védelem alatt állna, mint éppen Görögország.

A második számú külpolitikai és katonai barát: Törökország. Míg a partokat az angol flotta, addig a szárazföldi határokat az itt igen nagyrebecsült török hadsereg garantálja. A török haderőről az a nézet, hogy a potsdami katonai iskolát végzett Metaxas által újjászervezett és igen jó görög hadsereggel együtt: megállná a helyét a Balkánon — ha erre sor kerülne.

De remélik, hogy nem kerül sor rá, Görögországnak békére van szüksége, békét akar, nem kíván semmit szomszédaitól. A régi Görögországnak legnagyobb ellensége éppen az a Törökország volt, amellyel most a lehető legjobb viszonyban áll. Venizelosz, aki jórészt a törökök kárára, majdnem megkétszerezte az ország területét, később létrehozta az őszinte görög-török barátságot. Ehhez fájdalmas és szinte kegyetlen műtétre volt szükség. A huszadik század első milliós népességcsere akcióját a görögök és törökök bonyolították le. Majd másfélmillió görögöt Törökországból a kissé kevesebb törököt Görögországból kitéptek arról a helyről, ahol ezek az emberek évszázadok óta éltek és dolgoztak. A műtét fájdalmas, sőt kegyetlen volt, de azóta Görögországnak nincsen kisebbségi kérdése és a görög-török ellentétből fontos baráti-fegyvertársi viszony lett.

Érzelmileg a görögök legközelebb a franciákhoz állnak. A francia az ország második nyelve s Párizs a görögök Mekkája. Angliát tisztelik, kissé tartanak tőle s ezért buzgón ápolják az angolbarátságot, de a szívük, az teljesen a franciáké.

Gazdaságilag az első számú kapcsolat: Németország. Görögországnak még most is több gazdasági kapcsolata van Németországgal, mint Angliával és Franciaországgal együttvéve, noha a háború óta a görögországi német vásárlás negyven százalékkal és az összforgalom több mint harminc százalékkal csökkent. És ugyanez idő óta az angol vásárlások negyvenhét százalékkal gyarapodtak.

A gazdasági háború Anglia és Németország között görög területen igen intenziv. A görög összkivitel értékének ötven százaléka dohány. Németország eddig 25 millió kiló görög dohányt vett évente, most szállítási és más nehézségek miatt alig tud néhány millió kilót venni. A dohánykivitel mégis Berlinre szorulna, ha Anglia nem tudná megoldani a dohánykérdést. Mert ilyen is van. Az angol cigaretták a legkülönfélébb dohányok keverékéből készülnek. Egy átlagos angol cigarettában azonban csak három százalék görög dohány van. Az angol gyárak nem merik megváltoztatni a keverési arányt, mert félnek, hogy elvesztik konzervativ ízlésű vevőiket. Az államnak kell tehát közbelépnie és az itteni gazdasági diplomaták értesülése szerint Anglia a hadsereg számára teljesen görög dohányból fogja készíteni a cigarettákat s a közeljövőben 800.000 font értékű görög dohányt vásárol.

A gazdasági háborúnak érdekes lélektani kísérőjelenségei vannak. Az angolok a németeknek szállító görög cégeket feketelistára helyezik. Az ilyen cégtől nem vásárolnak és szállítmányait elfogják. A nagy görög gyanta-exportőr például nem mer német megrendelést vállalni, mert ezt megtudja az angol Intelligence Service s akkor a Romániába és Olaszországba

irányuló gyantaszállítmányait is elfogja. Az angol hajók állandóan cirkálnak a görög vizek határain és a német, németgyanus vagy feketelistás cégtől származó árut szállító hajót könyörtelenül Maltába kísérik.

Nos, a németeknek szállítani nehéz és veszélyes sport, éppen ezért izgatja a görögök fantáziáját. Akad sok görög kereskedő, aki „csakazértisből", sportszenvedélyből megpróbálja kijátszani az angolokat, ‚strohmanok" útján, vagy másképpen megkockáztatja mégis a szállítást.

*

Mi Athén viszonya Rómához, Szófiához és Belgrádhoz 1940 áprilisában? Az elképzelhető legkorrektebb. De Olaszország Albánia által igen érezhetően jelen van a Balkánon és aránylag közel Balkán kulcspontjához, Szalonikihez (Thessaloniki), ahhoz a városhoz, ahol a világháború tulajdonképpen eldőlt, mert hiszen innen roppantották össze a bolgár frontot. Az albán-ügy után meglehetős volt az idegesség Athénben s ezt csak az olasz kezdeményező lépés csökkentette, amikor Róma felajánlotta, hogy a görög-athén határokról kölcsönösen vonják vissza a csapatokat.

Bulgária most a legnehezebb kérdés. Szófia, mint ismeretes kijáratot akar az Égei-tengerhez. Ez a kijárat egy korridor volna, amely elválasztaná Görögországot Törökországtól és elvezetne a bolgárok égeitengeri kikötőjéig. A görögök ezzel szemben felajánlották, hogy szabad kikötőt adnak Bulgáriának, biztosítják a zavartalan átmenőforgalmat és mindent megtesznek, hogy Bulgária gazdaságilag ne legyen bezárva a Feketetengerbe, s gazdasági forgalma a világtengerekkel ne függjön a Dardanelláktól.

A bolgár álláspont: „Az Égei tengeri kikötő és az ahhoz vezető korridor: életszükséglet. A vámmentes kikötőt és az összes kedvezményeket a görögök bármikor megvonhatnák, kijáratuk a Földközi-tenger felé csak akkor volna biztos, ha mindez bolgár terület volna."

Metaxas válasza: „Görögország sohasem fog hozzájárulni egy újabb korridor és Danzig megteremtéséhez."

Ez a kérdés pillanatnyilag azonban nem égető, mert Bulgária sem tartja elsősorban elintézendő kérdésnek, s főleg állandóan hangoztatja, hogy kizárólag a békés revizió híve.

Az Athén—Belgrád viszonylat szintén „korrekt", Görögország a Balkán-antant tagja és jó viszonyt tart fenn Jugoszláviával. Nem szabad megfeledkezni a nagy jugoszláv-bolgár barátkozásról és Jugoszlávia kulcshelyzetéről. Ha Jugoszlávia Bulgáriával egyszer akcióba fogna (ami most egyáltalában nem valószínű), akkor ez Görögországra igen veszélyes lehetne.

Ez volna tehát a külpolitikai helyzet „Athénből szemlélve". Még érdemes megemlíteni, hogy „itteni semleges diplomáciai köröknek" mi a nézete az általános helyzetről. Az annyiszor emlegetett semleges diplomáciai köröket azért kell iróníkus idézőjelek közé rakni, mert Európában még nem találkoztam igazán semleges emberrel, mióta ez a háború kitört. Legfeljebb az értelem, s az érdekek tudata ellensúlyozza a szenvedélyeket. Nos, a semleges diplomáciai vélemény

1940 áprilisában a közelkeleti angol-francia haderőkről az, hogy csak 1941-ben lesz ütőképes, éppen ezért nincs sok ok a közeljövőben Weygand-féle offenzivára számítani.

„Tudósítónk" azonban, miután napi beszámolóját elvégezte, másra óhajt figyelni. Felzarándokol újra az Akropolisra, az Istensziklára, leül egy napsütötte, langyos márványdarabra, háttal a nagy hegyeknek, szemben a pireusi kikötővel, a Salamis szigetének szirtjével, ahonnan egy kétezerötszáz év előtti kartársa szemlélte a perzsa flotta legyőzését és igyekezik néhány békés órára megfeledkezni minden aktualitásról. A tündöklő homlokú Pallasz Athéné bizton itt lengő-foszló szelleme talán megsegíti?

ATHÉN — A „SZÍNEK"

Mindenki ismeri az érzést idegen városokban, nagyhírű, vagy exotikus helyeken hogy amit az egész idegenforgalmi gépezet megmutat, ami könnyen és símán látható: az voltaképpen nem az igazi. Ezt az „igazi" Athént, vagy „igazi" Rómát, vagy „igazi" Beirutot az otthoniak, a bennszülöttek valami cinkos összejátszással tagadják és leplezik az idegen előtt, s a városok maguk sem tárják fel egykönnyen emberi és hangulati kincseiket az idegen előtt.

És ami a legfőbb: külsőleg nagyon hasonlítunk egymásra, mi európaiak. Ezt még itt, Attika kellős közepén és a Levante kapujában sem lehet elfelejteni. Nagy városaink őszinte buzgalommal törekednek a széles utak, a Bauhaus épületek, impozáns terek és euro-amerikai ízlésű öltözködés egységére. A jellegzetességeket mindenhol ugyanazzal a reflektorral világítják meg, a híres stockholmi városháza, a nagy Szeráj, vagy a Propileák esténkint egyforma fényárban fürödnek. Minden nemzetközi szálló mellett ott a „népi" üzlet. Budapesten pruszlikos, árvalányhajas, Amszterdamban facipős, Tirolban dirndlis „emlékbabákat" árulnak: itt az athéni királyi palota előtt strázsáló gárdisták baba-másait lehet megvenni ezer drachmáért. A baba fehér berakott szoknyát, piros, fezszerű sipkát és lobogó ujjast visel, csak a szurony hiányzik, amely pedig mindig ott díszlik az eredetije válán.

Aztán felmehet az idegen az Akropolisra, ahol illik megmámorosodni az ezredéves kövek környezetétől, este meglátogathatja a népszerű kocsmáit, amely görög parasztháznak van berendezve s amelyben néhány görög dalon kívül amerikai és francia slágereket játszanak, később benézhet valamelyik mulatóba, amelyen már nem lehet észrevenni, hogy Európa mely táján szórakoztatja a vendégeket. Nos, de hol a régi és hol az új „igazi" Athén?

Nem kell úgy sietni, mondja a bennszülött. Üljünk le ebbe a kávéházba a Sindágmatos téren, aztán majd lát érdekességeket. A törökkávé mellett üldögélve az idegen megállapítja, hogy a hölgyek és urak párisi divat szerint öltözködnek, hogy a tér narancsfáinak illata diadalmasan megküzd a benzinszaggal, hogy sok a görögkeleti pap, aki karimátlan cilinderre emlékeztető föveget és hosszú szakállat visel, hogy az athéni autóbuszok sárgák és hátul kell rájuk felszállni, mint a párisira és hogy percenként három kisfiú akarja a kávéházi teraszokon üldögélők cipőjét kitisztítani. Rengeteg az árus. Szivacsot, levelezőlapot, cigarettát és szipkát árulnak az asztalok körül. Aki

nyugodtan akar üldögélni, jól teszi, ha az első árustól mindent megvesz, jól láthatóan kirakja az asztalra, mire a többi árus undorral kikerüli.

Később felvonulás jön. Fiatal lányok és fiúk, sötétkék egyenruhában, fehér kamásniban, illetve harisnyában haladnak át a téren. Az EON-ok. Ezt az ifjúsági szervezetet — Ethniki Organosis Neoleas — Metaxas miniszterelnök-diktátor alapította két évvel ezelőtt.

— Az egyenruhájuk hasonlít a balillákra — mondom, mire athéni ismerősöm megmagyarázza, hogy az EON nem teljesen olyan, mint az ifjúfasiszták szervezete. De ez is a görög ifjúságot akarja népi-nemzeti alapon, az új időknek megfelelően átszervezni. A konzervatív szülők néha békétlenkednek, hogy a gyerekek sokat járnak el hazulról, de a nagy többség — mint ismerősöm mondja — helyesli a szervezetet. A gyerekek pedig igen jól érzik magukat az egyenruhában és szívesen hordják. Az EON-egyenruha azzal az előnnyel jár, hogy viselője két drachmáért, nyolc fillérért mehet moziba.

— Erről jut eszembe, akar moziba menni? — kérdi ismerősöm. — Remek amerikai, francia és német filmjeink vannak.

— Nem, barátom, — felelem — én Athénbe szeretnék menni.

... És a mai Athént, a különbséget, a város lelkét és egyéniségét vajmi nehéz kibányászni. Sok emberrel kell beszélni, sokfelé bolyongani, míg lassanként kibontakozik az „igazi" új Athén képe, amíg megmutatja magát ez a város, amelynek lakóira szinte oly erősen nehezedik a régi, klasszikus Athén öröksége, hogy igyekeznek egyszerűen nem vállalni. A város népe vérében

három európai évezred változásait viseli; ez az új-görög, aki Athén uccáin siet: keveréke a régi görögnek, rómainak, szlávnak, töröknek, új-töröknek, bolgárnak, szerbnek, mócnak, ornagorcnak, albánnak. Ideges, értelmes, lobbanékony fajta, átélt vagy kéttucat modern forradalmat. A huszadik században már tíz teljes évet töltött háborúban, s a szélsőbaloldalit kivéve élt már mindenféle és fajta kormányformában. Nagy individualista s szeret politizálni; parlamentjében, amíg Metaxas meg nem szüntette, a leghevesebb harcok dúltak. Jó, veszedelmesen jó kereskedő és nagyon szereti a derűs, bőséges, harsány életet: ebben hasonlít tán arra a fajtára, amely kétezer évvel ezelőtt itt élt.

A régi görögség hangulata csak néha villan fel egy pillanatra. Metaxas diktátor, aki sok munkásvédelmi és szociális intézkedést hozott és akit a hivatalos körök szerint a munkásság nagyon szeret, a multkor egy vidéki népgyűlésen beszélt. Az egyik parasztbácsi beszéde végén odakiáltotta neki: „Atyuskám, éljél olyan sokáig, mint a hegyek".

Másik újgörög jellegzetesség: Az elfogott kommunisták közül azokat, akik bizonyos hosszabb-rövidebb börtönbüntetés után megtagadják a kommunizmust, szabadon eresztik. A megtérés a kommunizmusból nyilvánosan történik és a „hitehagyott" kommunisták névsorát a lapok közlik. Ezeket — mint mondják — a még el nem fogott kommunisták gyűlölik és üldözik.

A régi politizáló Athénra különben egészen néhány év előttig ez az új is hasonlított. Rengeteget politizáltak, veszélyesen politizáltak és sok forradalmat csináltak. Az ellentétek, mióta Metaxas felfüggesztette a parlamentá-

rizmust, nem látszanak. Az történhetett velük, mint a híres folyóval, az Ilisosszal, amely állítólag nagyrészt a föld alatt folyik. A Solon uccán a Leonidas úton, az Omonia téren, Homérosz uccán, vagy a kávéházi terraszokon most is politizálnak, csak éppen halkabban, bizalmasabban.

A politikai pletykák gyorsan terjednek. Megérkezésem utáni napon például elterjedt a híre, hogy a kormány be fog tiltani minden gazdasági kapcsolatot Németországgal. Ismerőseim váltig erősgették, hogy az erre vonatkozó rendelet még aznap megjelenik. Négy nap multán, amikor a rendelet mégsem jelent meg, már új hírt találtak ki. A hírek alapja persze érzelmi politika. A francia szempontból kellemes híreket mindenki boldogan fogadja és adja tovább.

A régi és az új Athén között csak éppen az időjárás nem változott. Az ezerméteres hegykoszorúval körülvett Attika lapály enyhe éghajlata, mélységesen kék ege, langyos szellői talán még az akropolisi istenek ajándékai. Ha köröskörül Görögországban esik, ólmos felhők vannak mindenütt: Athén és Attika fölött valóságos lyuk képződik, kék az ég és süt a nap.

AKROPOLISI JELENTÉS

A hegyen csönd van. A hegy körül zúgó város, távolabb még magasabb hegyek. Szemben a tenger, szikláik és szigetek. Fölül kék ég. A nap süt a hegy köveire. Régi és zord márványdarabok. Némelyik még büszkén, oszlopformában tart más hatalmas márványlapokat, de a legtöbb töredezetten hever köröskörül, látszik még rajta valami minta, de egy-két ezredév: és a gőgös márványlap visszaporlad az öröklétbe. Az út, amelyet a térben megtett, nem nagy. Ide látszik Pentelikon hegye, melynek márványoldalából kifejtették. Akkor, vagy kétezerötszáz éve: formátlan márványtömb volt, nagy és hatalmas. De egy ember meglátta az ormótlan kődarabban rejlő formát s lefejtette róla mindazt, ami fölösleges: így lett belőle szobor. Aztán felhozták erre a hegyre, az Akropoliszra. És most már legjobb úton van, hogy visszaporladjék a formátlan örökkévalóságba, amely talán azért örökkévaló, mert éppen formátlan. Forma és tartalom, öröklét és formátlanság: íme, a hegy a zaklatott idegzetű „modern" európaiból is töprengőt formál:

Ez volna tehát az Akropolisz. Az utas, akiben még nem süllyedt el annyira Európa, hogy ne érezné:

ez itt földrésze szent helye, az európai szellemiség bölcsője és zarándokhelye, minden igazi európai elme tartománya: az utas ül Athéné Parthenosz, a szűz Athéné csodálatosan megmaradt templomának egyik napsütötte, langyos márványlépcsőjén és közli önmagával:

— Íme, megérkeztél. Úgy érezted, hogy eddig minden csak kerülőút volt, az egész Ó- és Újvilág, az igazi utazás akkor lesz, ha elzarándokolsz erre az Istensziklára, amelyen és amely körül valahol ott találod Európa forrását. Noshát, hol a mámor, hol a varázslatos kábulat, amelyről tudtad, hogy elfog, ha egyszer leülsz az Akropoliszon?

*

Az utas ül a napsütötte márványdarabon és lassan feltámad benne, majd egyre erősödik a gyanu, hogy az Akropolisz: nem a klasszicizáló szédület helye, hogy azok, akik csodálatos, részegítően felemelő érzésben kerültek ezen a híres sziklán: önmagukat ringatták az előre elképzelt érzésbe, mert görögösködtek, mert nem voltak őszinték önmagukhoz és nem hallgattak őszintén az Istenszikla szavára.

Az utas figyel. Figyeli önmagát, az oszlopokat, a széljárta romok hangulatát, figyeli, hogy szólnak-e hozzá az istenek, akik százával lakták ezt a magaslatot, lejtőit és oduit? Az első érzése, hogy a szűz Athéné temploma, a karcsú, de erős oszlopok, az architektura, amely kétezer év viharaival dacolt: komoly, majdnem komor és ha lenyügöző, nem régiségével, hanem az erejével az.

Ezek a görög formák: Józanok és kemények. De

bőségesen helyet hagynak a napfénynek és az életörömnek. A templomokat itt azért építették, hogy az isteneik lakjanak bennük, vidáman és teljesen éljenek bennük. Isteneikkel közvetlen, személyes kapcsolatban voltak, volt kedvenc istenük és isten-ellenségük, a hétköznap ügyei és bajai közepette gyakran fordultak gyakorlati segítségért az Akropolisz vagy az Olimpusz valamelyik lakójához. Közvetlen viszonyban álltak isteneikkel, mert bennük volt az isten. Hová tűnt belőlünk?

A környező hegyeken ül Zeusz Hymethiosz lent: Dionysos színháza s itt a környéken mindenütt, soksok isten lakóhelye. Az istenek hallgatnak, nem szólnak az utashoz, aki a zürzavaros Európából és a siető Athénből jött fel ide hozzájuk. Az isteneket, az Akropoliszt meg kell szólítani, itt az európaiság forrásánál jelentést kell tenni arról: mit tettünk a nagy örökséggel, hová, mily feneketlen mélységekbe jutottunk s miért süllyedtünk ilyen mélyre az emberségben?

Az utas védekezéssel kezdi a jelentést:

— Az ember a ti időtökben is furcsa, rosszrahajló fajzat volt, ti istenek. Avagy nem a ti szemetek előtt, itt a szomszédban ölték meg Szokrátesztet? Ide látszik az areopág szélülő sziklája, amelyen bevádolták, ide látszik a börtön, ahonnan már csak halálba vitt az útja . . . csupán azért, ami a ti időtökben is rég halálos bűn volt: az elfogulatlan gondolatért, az emberiségért, a lélekért.

— Themisztoklészt a ti időtökben száműzték, Szokrátesszel méregpoharat itattak, Pausaniasszal, Solonnal, Periklésszel, Lykurgosszal elbántak! Ezt is tőletek, a ti görögjeitektől kaptuk örökbe. Csoda-e, ha most,

amikor már évezredek óta elhagytunk benneteket, hogy most is üldöznek mindent, amit Szokrátesz nagyra tartana és istenítik azt, amit megvetne?

Az utas így védekezik, de szinte hallja az istenek válaszát, vádját:

— Akkor, a mi időnkben még ismeretes volt az életöröm, a derűs életérzés. A boldogságból még sokkal nagyobb darabot ismert a föld és az ember sokkal jobban kiérdemelte ezt a nevet, mint ma, amikor annyira legyőzte a természetet, hogy önmaga legyőzésére egyre kevesebb ideje marad. Játékainak, a dicső repülőgépnek, a szeleknél gyorsabban repülő hangnak, a rádiónak, a többi csodás játékszerének nem tud örülni igazán, mert nem tud különbséget tenni a jó és a rossz között. Biztonságra, derűre, nyugalomra vágyik, és egyre bizonytalanabbá, szomorúbbá és nyugtalanabbá teszi életét. Boldogabbak nem vagytok, bölcsebbek nem lettetek: kétezer év hiába telt el...

SZOVJETHAJÓN A DARDANELLÁKON ÁT.

Nem véletlen, hogy a zászlónak két neve van. Ha mozdulatlanul lóg az uccán: zászló. Ez a szélben táncoló hatalmas vörös vászonlepedő, középen a sarlóval, kalapáccsal, felső szélén a szovjetcsillaggal: csakugyan lobogó. A „Svanetia" U. S. S. R. luxushajón két lobogót olbál a szél, amikor kifutunk a pireuszi kikötőből. A két lobogó és a megafonokból harsogó szovjetinduló színpadias eseménnyé teszi ezt a kifutást. Pireusz népe csődületekbe verődve szemléli az orosz gőzöst, amely másodszor indul el az Athén—Isztanbul—Várna—Odessza útvonalra.

Szovjet területen vagyok most, miniatür szovjetvilágban, azzal az eltökéltséggel, hogy „mindent" megnézek és meghallok, amit csak egyáltalában lehet.

A különlegesen alapos és hosszadalmas görög vámvizsgálat után a hordár felsiet a hófehér hatezer tonnás hajóra, gyorsan tájékozódik és elhelyezi csomagjaimat a kabinban. A kabin tölgyfabútoros, tágas szobácska, az ágyon makulátlanul tiszta, finom lepedő. Kis plüshuzatú hencser, tölgyfa íróasztal, karosszék és szekrény egészíti ki a bútorzatot. Ez a szovjet luxusgőzösének első osztálya, a második osztályú kabinok-

nak hasonló a berendezésük, de kétágyasok. A harmadik osztályon négyágyas kabinok, puhafa-bútorzat.

Ez volna tehát a „Svanetia". Rakományán kívül háromszázötven utast tud szállítani. Most öt utasa van: egy lett kereskedővel képviseljük az első osztályt, a másodikon ijedtszemű örmény kislány őgyeleg egyedül.

Lassan elmarad a pireusi öböl. A délutáni napfényben együtt sütkérezünk a lett kereskedővel, öt-hat kék kezeslábast viselő matrózzal, ingujjas, szakállas „stewardunkkal" és az első osztály joviális, kövér, papucsos, kötényes takarítónőjével. A szovjetinduló után a hajógramofon, amelynek hangját a megafonok felerősítik, még néhány indulót játszik, majd sor kerül egy érzelgősebb, de tagadhatatlanul fülbemászó dalra, amelyet meleg althangú nő énekel. Nos, gondolom, ez a divatos orosz „sláger". A lett kereskedő azonban lefordítja a szöveget. Az érzelgős orosz nótának és az angol valcernek keverékéhez hasonló dallamra a kellemes hangú orosz nő: Vorosilov tábornagy hősiességéről, nagyszerű férfiúi és katonai tulajdonságairól énekel. Aki nem érti a szöveget, annak a dallamból és az énekesnő ellágyulásából föltétlenül arra kell következtetnie, hogy az ifjú hölgy szerelmes Vorosilovba.

Az utazás folyamán megszokja az ember ezeket a dalokat: nem lepődik meg többé, hogy Sztalinról, Molotovról, Kalininről úgy énekelnek, mint másutt a tavaszról, a májuséjszakáról vagy a vállakról, amelyek „csendben összeértek".

A bőséges uzsonna után a tekintélyes számú hajószemélyzet — néhány ügyeletes kivételével — a második osztály szép és tágas tánctermében tart ülést vagy

gyűlést. A tánctérem ablakai a középső fedélzetre nyílnak, így itt sétálok körbe-körbe, hogy megfigyelhessem őket. A táncterem berendezése mondain nyári bárra emlékeztet. A bárpult előtt, a terem közepén, kis asztal mellett ül a vezetőség: egy fűtő, egy matróz és gondolom: egy steward. A rangokat nem nagyon lehet megállapítani, mert amint kifutottunk, a személyzet nagyrésze ingujjra vagy szvetterre vetkőzött. Körül a nádfonatú karosszékekben jegyfüzettel és ceruzával a térdükön, ülnek a tisztek, a mérnökök, a fűtők, pincérek, takarítónők, szakácsok, mosogatólányok. Az egyik negyvenöt év körüli kötényes, fejkendős takarítónő kéjesen dörzsöli egymáshoz papucsos lábait s közben feszülten figyel. Itt úgylátszik mindenki szóhoz jut, mert egy köpcös fiatalember — később kiderült, hogy ő a pártmegbízott — előadása után, egymásután felemelkednek és három-öt percig beszélnek. Figyelem a beszélők arcát. Egyáltalában nem zavarja őket, hogy körülbelül hatvan szempár függ rajtuk: összeráncolt homlokkal, akadozva beszélnek. Látszik rajtuk, hogy hangosan gondolkodnak. A többi közben jegyez.

Mialatt a gyűlés (vagy szeminárium) folyik, az ügyeletesek dolgoznak vagy tanulnak. Bajuszos, overallos „stewardom" maradt ügyeletesnek az első osztályon. Ő Marx és Engels Amerikáról írott közös könyvét olvassa és füzetébe néha jegyzeteket ír. Hogy a második osztályú táncteremben miről folyt a szó: az út végéig sem tudtam meg. A kérdésre a válasz mindig: „Mi szoktunk beszélgetni és együtt tanulni".

Csakugyan, naponta gyűléseznek s tekintve, hogy mostanában oly kevés az utas, az U. S. S. R. Svanetia

inkább valami úszó politikai szemináriumra, vagy kiránduló-egyetemre emlékeztet, mint utasszállító tengerjáró hajóra.

Közben kijutunk a Dór-csatornából, mögöttünk marad Andros és Euboea. A távolban feltűnik egy angol hajó. Lett útitársam kissé ideges, mert a külseje tipikusan porosz; az oroszon és a letten kívül pedig csak tőről metszett berlini dialektussal németül beszél. „Es ist nicht jans einfach", magyarázza: ha az angolok gyanut fognak, könnyen leszállítják. Igazi németek aztán egyáltalában nem utazhatnak most a tengeren. „Milyen furcsa" — mondja. „Görögországban, Törökországban repülőgépen, vagy vonaton nyugodtan utazhatnak a németek, de a görög, vagy török partok szomszédságában már háború van számunkra. És a tenger az angoloké!"

De az angol hajó nem jön közelebb. Úgylátszik mégsem vizsgálnak át minden hajót. A multkor a Beirut—Athén—Isztanbul—Konstanza-útvonalon járó Transylvania nevű román luxusgőzöst kutatták. (Furcsa véletlen, ezen a vonalon két román hajó közlekedik, az egyiket Besszarábiának, a másikat Transylvániának nevezik.)

A pincér vacsorázni hív. Kettesben ülünk a ragyogó és nagy étteremben. Az esti étlap: 1. Orosz vegyes előétel, amely áll kaviárból, paprikásgombából, tejfeles reteksalátából és apró sózott halakból. 2. Húsleves tüdőtáskával. 3. Angol bélszín francia burgonyával, articsókával, zöldborsóval és spárgával. 4. Vargabéles-szerű orosz tejfeles sütemény. 5. Gyümölcs (banán, narancs, alma), sajt és Odesszában gyártott apró töltöttcsokoládé. 6. Orosz tea.

Vacsora közben a rádió újra romantikus orosz dalt hoz.

— Valaki úgylátszik megint beleszeretett valamelyik politikusba, — jegyzi meg lett útitársam.

A pincér, nagydarab, kedves szőke ember, annyit kínál, mint a legbuzgóbb házigazda. Amint meglátja, mennyire ízlik a kaviár, újabb adagot hoz, s másnap délben tányérom előtt már annyi kaviár állt, hogy odahaza kétszáz szendvicsre is elég volna.

Útitársam vacsorautáni cigarettázás közben azt számítgatja, hogy mennyi lehet a ráfizetés egy ilyen úton. Öt utas jegyára arra sem elég, hogy a gépek kenésére használt nehézolajat megvegyék rajta. Minden kikötőben tekintélyes összeget emészt fel a kikötési, révkalauzi, ki- és bevontatási díj.

— Igazi kereskedőnek — mondja — valóságos testi kín, hogy egy ilyen remek, nagy hajó utasok nélkül közlekedik egy ilyen fontos útvonalon.

Most tüzetesen megnézzük az első osztályt is. A táncterem: beillene kisebbfajta budapesti mulatónak. A dohányzó vörös bőrfotőjei konzervativ klubra emlékeztetnek s csak Sztalin, Lenin, Molotov, Kalinin hatalmas képmásai emlékeztetnek arra, hol vagyunk. A hajókönyvtárban oroszul, angolul, franciául és németül öt-hatszáz kötet. Valamennyi politikai és társadalomtudományi könyv. Marx, Lenin, Engels, Sztalin művei. Sztalin beszédei díszes kötetben a legfeltűnőbb helyen. A könyvszekrény mellett a falon: terjedelmes Sztalin-idézet és újabb Sztalin-kép. Az olvasóasztalkákon

moszkvai angol, német és francia hetilapok és a hatszázezer lelket számláló volgai német köztársaság egyik napilapjának több példánya.

Kikötünk Mytillénében, késő éjjel és indulunk tovább a Dardanellák és Isztanbul felé. Stewardom megígéri, hogy felkelt, amint a Dardanellákhoz érünk.

Sajnos, túlságosan lelkiismeretesen tartotta be a szavát, mert még alig látszott a távolban *Sidd el Bahr* és *Kum Kaleh* a Dardanellák bejáratának két oldalán, mán kizavart a fedélzetre. Ahogy közeledünk a híres tengerszoros bejáratához, mintha öbölbe tartanánk. Sidd el Bahrból most a hajóhoz siet egy kis motoros, vörös, félholdas zászlója jelzi, hogy török. Két tiszt, két vámtiszt és a révkalauz jön a fedélzetre.

Abydosnál a híres szoros beszűkül, folyamszerűvé válik. De ennek a folyamnak egyik partja: Európa, a másik: Ázsia. Hogy ez a „Hellespontos" mennyire kényre-kedvre kiszolgáltatja a törököknek a mediterrán és a feketetengeri vizek közti hajózást: azt csak az érti igazán, aki itt áthalad. A tengerszoros igen szűk. Egy aknarakóhajó másfél óra alatt teljesen elzárhatja, nem szólván a partvédő ütegekről, amelyek védett hegyoldali pozíciójukból a legkisebb csónakot is kényelmesen eltalálhatják.

Ez volna tehát a Dardanellák szorosa: átjáró a két hatalmas „tó" között, a Fekete-tenger tava és a Földközi-tenger tava között. A lett kereskedő, aki szereti éreztetni, hogy kultúrember és hogy sokat tud a történelemről, most sóhajtva megjegyzi, hogy ezekért a szorosokért, amiken most áthaladunk több vért ontottak, mint ahány csepp víz a Dardanellákban, a Márvány-tengerben és a Boszporuszban van. Tulajdon ismereteitől meghatottan, reggeli előtti éhgyomorra, előadást tart görög és perzsa haditényekről, ókori, középkori és újkori tengeri és szárazföldi ütközetekről, majd rátér kedvenc témájára, Oroszországra. Miközben a Gallipoli-félsziget partjait nézem háttal Ázsiának, ő tovább beszél.

— ... és vajjon mi lesz ennek a vége? Mikor fog megszűnni végre a vetélkedés a Boszporuszért, a Márvány-tengerért és a Dardanellákért? Oroszország politikájának a XVIII. és XIX. században szinte monomániás célja volt, kijáratot kapni a Földközi-tengerre. A török, az angol és a francia politika pedig szüntelen ennek a megakadályozásán mesterkedett és az eredmény a krimi háború volt. Igen, egész 1841-ig Törökország abszolút ura volt itt a tengerszorosoknak, aztán 1914-ig „semlegesítették". A háború után Görögországnak adták a Gallipoli-félszigetet, de Kemál visszavette. Most úgy-e az a montreuxi szerződés van érvényben? Mi is annak a lényege? Én akkor Amerikában voltam? — kérdi kissé szégyenkezve, minthogy a polgári intellektuellek ahhoz a fajtájához tartozik, amely önmaga és mások előtt is a polihisztor pózában tetszeleg.

— Higyje el már nem érdekes a montreuxi egyezmény. A lényege az volt, hogy a szorosok újra minden megszorítás nélkül Törökország tulajdonába mennek, de hadihajók csak tízezer tonna alatt és nappal mehetnek át rajta, repülőgépanyahajók és tengeralattjárók egyáltalában nem. Háború esetén, ha Törökország semleges, akkor a hadviselő államok hajói nem haladhat-

nak át rajta. Különben Törökország azt tesz a Dardanellákkal, amit akar.

A szoros most feltűnően üres. Egésznapi hajózásunk alatt sem itt, sem a Márvány-tengeren, amely ez esetben csakugyan márványszerű mozdulatlanságban tündökölt: egyetlen hajót sem láttunk.

Gallipoli nevezetes városa csak a körvonalakban látszik a távolban. A mult világháborúban az „anzacok", az ausztráliai és újzélandi csapatok, itt aratták véres partraszállási diadalukat. Az anzacok most is itt vannak a „szomszédban", „valahol Transzjordániában", de ezúttal kényelmes luxusgőzösökről szálltak nyugodtan partra.

Néhány perc még és a Svanetia kijut a Márvány-tengerre. Itt már nem bánom, hogy Rodostót csak sejteni tudom a láthatár peremén, mert úgyis ideutazom néhány nap mulva.

Délelőtt: csendes utazás a Márvány-tengeren. A személyzet tanul és szónokol. Óriási ebéd, aztán már csomagolni kell és felsietni a fedélzetre a világ egyik legkülönlegesebb látványa kedvéért. Az enyhén borús alkonyatban apró aranylángok merednek a levegőbe: Bizánc—Konstantinápoly—Isztanbul mecsetei. A víz megélénkül, hajók tülkölnek és bömbölnek, kis propellerek, motorosok, lomhán pöfögő halászhajók, vitorlások népesítik be a vizet.

Balkézfelől látszik az Aja Sophia és a Nagyszeráj, szemben Galata és Péra házrengetege, jobbra pedig Ázsia: Üsküdar és Haidar Pascha, az ázsiai Törökország kapuja. Még öt perc és szemben az Aranyszarv bejáratával kikötünk.

A hajó-megafon szovjetindulót játszik, de Isztanbul, Galata, Beyoglou, Péra, Üsküdar túlharsogja. Az egyik mecset tornyában apró fekete alak hajlong Mekka felé, egy motorcsónak vijjogva teremt utat magának a csónakrengetegben és én ötven buzgó török hordár segédletével szovjetterületről török földre lépek.

TÖRÖKORSZÁG VÁLASZÚTON

ISZTANBUL

1940 április.

Az amerikai, francia és német gyártmányú vadonatúj automobilok forgatagát antantszíjjas, csillogósisakú rendőr irányítja, gyorsan és nagy hozzáértéssel. Az ujságárusok amerikai, francia és német lapokat árulnak, az üzletházakból ballonkabátos sokaság árad a földalatti felé, ahol percenkint közlekednek a sok kocsiból álló vonatok. A nagy kikötőváros modern házai fölött csak a kupolák és a mecsetek árulják el az idegennek, aki a hajóról kilépve felfelé néz Péra és Beyoglou felé, hogy Isztanbulban van. A mai Isztanbulban nem énekelnek bül-bülszavú lányok, senki sem szív nargilét, a háremek már húsz éve múzeumok, a Mecsetek és a Mosék rendszerint konganak az ürességtől. A romantikát most nem a régi ottomán-világ jelenti itt, hanem éppen Európa.

Romantikus légkör veszi körül például azokat az angol vezérkari tiszteket, akik állítólag isztanbuli bérpaloták amerikai kényelmű irodáiból irányítják . . . hogy mit is irányítanak, azt senki sem tudja pontosan. Isztanbul, a nagyváros él, kereskedik, fecseg, dolgozik, estén-

ként megtölti a mulatóhelyeket, rengeteg ujságot olvas és még több feketekávét fogyaszt.

Amint az ember Galatából az Aranyszarv balpartján fekvő újabb negyedből a földalatti siklón vagy gyalog a girbe-gurba uccák között felmegy Pérába és Beyoglouba, a modern negyedbe, minduntalan Kemál képmásait látja, szoborban, festményben, fényképben. Kemál itt még mindig jelen van, minden az ő szeme előtt és az ő szellemében történik. Egyenruhás, zsakettes, frakkos, de mindig borotvált, mindig európai, mindig kivasalt, markáns, szúrósszemű szikár képe ott tartja a szemét a törökökön, akikre voltaképpen már nem is kell vigyázni, annyira beleszoktak európai ruháikba és európai szemléletükbe, hogy gyakran úgy érzi az ember: európaiabbak sok európainál.

A város szellemi és emberi légkörében van valami, ami Pestre emlékeztet. A sietésnek és a ráérős lebzselésnek atmoszféráját érzem ebben a városban, amelyről a törökök nem győzik hangsúlyozni, hogy nem igazán török. Mint ahogy New-Yorkról is váltig hangsúlyozzák, hogy nem Amerika, hanem valami idegen város. Nos, ez az „idegen város" Törökország nyugati csücskén, Európa határában, most minden európai rezdülést és idegességet befogad és továbbít.

A főucca, a Grand Rue de Péra egyik kapualjából nyílik az emigráns kávéház, ahol hamisítatlan bécsiszeletet, igazi sauerkrautot, tőrölmetszett prágai rémhíreket, kontusovkát és piroudkis levest szolgálnak fel. A pincérek németül, lengyelül, magyarul és csehül beszélnek és az asztalok körül izgatottan vagy belétörődötten, nagy ter-

vekkel vagy minden reményre képtelenül ülnek az emigránsok.

Az emigráns kávéház rembrandti hangulatát csupán az artisták bontják meg. Itt ők az urak. Vízumuk, munkavállalási engedélyük rendben, többhónapos szerződésük a zsebükben és ha politizálnak, csak azért teszik, hogy megtudják: hova okosabb a legközelebbi félévre leszerződni, Kairóba-e, avagy Athénbe. A legtöbb gondjuk a „balettfőnököknek" van, ezeknek a kiöregedett magyar artistáknak, akik nyolc-tíz fixfizetéses magyar leánnyal járják a világot. A többi kereskedő gyakran békétlenkedik, hogy az európai országok a valuta- és a drágakőkivitelt tiltják, de tűrik a szép nők exportját, pedig a női szépség is felér az aranyvalutával.

Sok itt a híresség. Egy mozgékonyszemű egykori bécsi urat mutatnak, aki nemrég érkezett hosszabb viszontagságok után Párisból. Már valamennyi európai országból kikopott. Pillanatnyilag „hamisítatlan Dollfuss bélyegeket" kínál egy pozsonyi úrnak, aki szlovákiai biztosítási tisztviselőből lett isztanbuli házaló bélyegkereskedő.

Enni nem kellemes az emigráns kávéházban, mert mindig akad egy-két férfi, vagy nő, aki csak nagynehezen tudja elkapni kiéhezett tekintetét a falatokról. Ebben a kávéházban azon az esős délutánon, amikor ott voltam, biztosan ült legalább százötven regény és még hozzá micsoda regény! Öt év európai történelem menekültjei, világtörténelmi események testi és lelki rokkantjai ülnek itt és várnak.

A nevezetes isztanbuli nagybazárba egy pozsonyi magyar kísért el. Egyáltalában nem romantikus lélek. Amint közeledtünk a legendás hírű hely felé, fitymálóan

intett és megjegyezte: „Ugyan kérem, a Nagybazár. Képzeljen el egy Teleki teret, amely fölé plafont húztak." A szűk sikátorokban, az odvas pinceszagot lehelő vastag falak között, a Nagybazárnak ebben a félhomályos ormótlan labirintusában csakugyan van valami telekitéri jelleg, mint ahogy a világ valamennyi zsibáruspiaca kissé hasonlít egymásra.

— Venez, entrez, choisissez, quarantaine Italiane signor, come in mister, bitte, schön Ware, gute Ware — kelepeli, búgja, harsogja, suttogja az egyik árus a másik után, amint az idegen ellépked a sikátor valamelyik boltja előtt. Ez a Nagybazár. Hosszú, sötét folyosó, kétoldalt pultok, benyílók, oduk, homlokba tolt kalapú kereskedők üldögélnek és ugranak fel, amint valaki közeledik. Az idegent rendszerint azzal bájolják el, hogy hosszan és mosolyogva elmagyarázzák: ők csak társalogni szeretnének, fáradjon be a Mister vagy Signor, vagy Monsieur, tisztelje meg az üzletét azzal, hogy leül benne és megiszik egy feketét. Az idegen, aki rendszerint azzal a tudattal irányítja külföldi magatartását, hogy mindenből „élmény lesz" s otthon majd elmesélheti „Tudod kérlek, feketéztem a Nagybazár egyik boltjában egy rém mulatságos török kereskedővel..." nos, az idegen rendszerint bemegy, megissza a feketét és akkor úgy érzi, kötelessége már valamit venni.

Jómagam a legszerényebb boltoshoz tértem be, egy vézna kis emberkéhez, aki megadóan motyogta a négynyelvű behívószöveget, de egyáltalában nem reménykedett, hogy valaki megszemléli poros, régi könyveit. Én azonban bementem, mire a boltos utólag hívott meg feketére, ami, azt hiszem, ritkaság a Nagybazárban. A

fekete vörösréz-tálcán két perc mulva megérkezett, addig a boltos kevert nyelvén az európai háború kimenetele iránt érdeklődött és szemmel láthatólag nem volt megelégedve az angolok hadviselési technikájával. Mialatt a feketét itta, elgondolkozva ingatta a fejét és búcsúzáskor még megkérdezte tőlem, akit angolnak nézett: „És mondja uram, biztos, hogy Churchill jól intézi az önök dolgait?"

*

A Nagybazárban néhány mosé mellett az ember leballag az Aranyszarv-öböl hídjához. Átmegy a hídon aktatáskás férfiak és siető gépírókisasszonyok között, a földalatti siklóval újra felmegy Pérába és visszatér szállójába, a „Park Oteli"-ba, ahol már javában folyik az ötórai tánc, a fejtetőre biggyesztett kalapú karcsu isztambuli lányok és olasz-amerikai ízlés szerint öltözött fiatalemberek a legújabb francia és amerikai slágerek hangjára táncolnak, szenvtelen arccal, igen európaiasan.

A Park Oteli az öböl partján van, lent látszik a tenger, a túlsó ázsiai part, a közelben óceánjárók horgonyoznak és a közepén a síma víztükörből kiemelkedik egy kis mecsetszerű épület, ezt valamelyik szultán építette lánya emlékére, aki csalódott szerelmében itt ölte bele magát a tengerbe. Az ellentét tökéletes. A zene a „Horsey-Horseyt" nikoltja és az öböl fenekén valahol porladnak a szerelmes szultánkisasszony csontjai.

ANKARA

1940 április.

Bismarck azt mondta egyszer, hogy a külpolitikát a töröktől kell megtanulni. A szultáni világdiplomácia

kora óta szédítően változott a világ és Mustafa Kemál Törökországa tudatosan eltépte a hagyomány, a lélek és a beállítottság minden szálát, amely a régi szultáni Ottomán birodalomhoz köthetné Törökországot: de Ankarában ma is a diplomácia magasiskoláját művelik. Az idegen, aki akár keletről, akár Európából érkezett Kemálnak ebbe a csodavárosába, ezt nyomban megérzi.

A hatalmas nagykövetségi negyedben gyönyörű palotákban székelnek Európa, Ázsia, az Amerikák és Afrika diplomatái. Az enyhén lejtő domboldalon a város déli végében már messziről virít az iráni nagykövetség világos rózsaszín épülettömbje, ez a tökéletes perzsa stílusban épült palota. Ablakai farkasszemet néznek a félkilométeres fallal körülvett szovjet nagykövetséggel, s a német nagykövetségi épületekkel.

Kissé feljebb az iraki követség szürke tömbje és egészen fönt, finnyás elszigeteltségben az angol nagykövetség sárga palotája. Itt a többi nagykövetség és követség is és az egész diplomáciai negyed középpontjában áll a mindenkori török külügyminiszter pompás Bauhausvillája. Törökországban nemcsak az államfőnek és a miniszterelnöknek, hanem a külügyminiszternek is van az állam által rendelkezésére bocsátott lakása. Most Szaradzsoglu lakja és a beavatottak szerint sokáig is fogja lakni. Hosszú hetekig tartó moszkvai tárgyalásai alatt nagy szolgálatokat tett hazájának.

Ez a nagykövetségi negyed nagy arányaival és a képviseletek teljességével már maga is jelzi, milyen fontos a világnak Ankara. A nagyhatalmak legtehetségesebb embereikkel képviseltetik magukat. A német birodalmat Papen képviseli, akinek minden mozdulata, minden láto-

gatása nemcsak itt számít eseménynek, hanem sok esetben a világpolitikában is. Sok világeseményt készítenek elő, indítanak el Ankarában.

És mindez nem lenne így, ha Kemál nem látta volna jól Törökország szerepét a világpolitikában — mondják a törökök. Igazuk van. Amikor Kemál Törökország fővárosát Isztanbulból az anatóliai fensík közepére, Ankarába tette, egycsapásra megváltoztatta a török beállítottságot és szemszöget. A feladat, amit maga elé tűzött, óriási volt. Kiemelni a török népet a szultáni reakció légköréből, megszabadítani az Iszlám nemzetközi, ázsiai, középkori világától és ugyanakkor felemelni az egész országot és az egész népet a civilizációnak és kultúrának a ma lehetséges legmagasabb színvonalára.

„Törökország nem Európa és nem Ázsia — mondta egyik beszédében. Törökország: Törökország. Európából és Ázsiából átvesz minden emberi, kultúrális és technikai értéket, ami hasznos és jó, de elveti a veszélyeset, a sallangot és a fölöslegest."

Aki csak néhány órát is tölt Ankarában, belátja, hogy Bismarcknak igaza volt. Törökországtól, — Kemál törökjeitől sok mindent lehet tanulni, nemcsak külpolitikát. Akaratára és országépítő képességének nagyvonalúságára nincsen jobb példa, mint maga ez a város, amely húsz évvel ezelőtt alig volt több egy néhányszáz házból álló hegyiközségnél. A hegy, amely körülbelül ezerméternyire van a tenger színe felett, százötven méternyire emelkedik ki az anatóliai fensíkból. Kemál itt, a sztyeppék és homoksivatagok kopár vidékű találkozási pontjánál semmiből a világ egyik legszebb és kétségkívül legegészségesebb (vagyis legmodernebb) városát teremtette.

(Kemál a „modern" szót: egészségesnek, észszerűnek, emberségesnek értelmezte.)

A matematikusból lett hadvezér és államférfi az ókori Ankara hegyi erődítményével körülvett rozzant viskók alatt másfélmilliós nagyvárost, egy modern ország hatalmas fővárosát terveztette. Az ausztráliai Camberrát kivéve ez a világ első városa, amelyet egyetlen átfogó terv alapján építettek. Kemál elhivatta Clemens Holzmeister bécsi építészt és felszólította: „tervezzen neki egy fővárost, amelyben jól, egészségesen és racionálisan lehet élni." És az építész elkészített egy olyan építészeti álmot, amelyről maga sem hitte, hogy megvalósul. De Kemál megvalósította. Kopár volt a vidék? Meg kell változtatni az éghajlatát! És Kemál rendeletére az építész által tervezett utak mentén, a parkokba és ligetekbe hétmillió facsemetét ültettek el. Az utánpótlást a város közelében felállított kertészeti kísérleti telep biztosítja, amelyben jelenleg három és félmillió facsemete várja az átültetést.

Az eredmény? Az idegen, aki Haidar Pasából vagy a Taurus expresszel megérkezik Ankarába, Kis-Ázsia szívében egyszerre Amerikában érzi magát. Nyílegyenes, széles és hatalmas aszfaltút halad át a városon, kétoldalt és középen lombos fák és virágágyak. Az út mentén nagyablakú, modern, szép épületek végtelen sora. Időnkint kisebb-nagyobb parkok szakítják meg a háztömbök sorát. A rengeteg iskolaépületbe földig érő ablakok eresztik be a napfényt. A lakónegyed olyan, mintha a Margitszigettel szemben fekvő Dunapart legszebb épületeit és parkjait telepítették volna át ide, hogy aztán megszázszorozzák.

A lakónegyed egyik végén állnak egyetlen hatalmas épülettömbben a minisztériumok. Ez emlékeztet a newyorki „Rockefeller központra", vagy a „Radio Cityre". Az alapeszme az volt, hogy az emberek gyorsan intézhessék dolgaikat és könnyen juthassanak munkahelyükre. Ankara így a „funkcionális város" iskolapéldája, a lakosság minden funkcióját figyelembe vették tervezésénél.

A fővárosnak most kétszázezer lakosa van, de a terjeszkedési lehetőség és az egységes terv alapján másfélmillióssá nőhet. A gyarapodás és a haladás Kemál óta a legfőbb török jelszó. A gyarapodást a gyér lakottságú Anatóliában gyermekegészségügyi intézmények, a haladást pedig Kemál által kitűzött célok biztosítják.

Itt, a Perzsia, Örményország és Sziria felé vezető ősrégi útvonalak kereszteződésénél, az erődítmény lábánál, ahol egykor Nagy Sándor is megpihent India felé vezető útjában, egy zaklatott és felfordult korszakban tovább folytatják az ország- és nemzetépítést. A munka, amelyet Kemál megkezdett, sokszor paradox helyzetekkel jár. Ha ki akarta szakítani a törököket az arab és perzsa befolyásból és az ottomán hagyományokból, akkor be kellett tiltania a „török népviseletet". Meg is tette. A fez helyére kalap, a saru helyére cipő, a női arcfátyol és hosszú bugyogó helyére európai ruha került. De ugyanakkor fel kellett támasztani az idegen hatásoktól megtisztított török népiséget. Így fogalmazódott meg a tétel, hogy „az igazi népiség nem a ruhában, hanem a lélekben és magatartásban" rejlik.

A munka nehéz volt. Az öreg anyókák még mindig szájuk elé tartják zsebkendőjüket, amikor riadtan tipegnek a modern forgatagban, valamelyik elhagyott *Mosé*

felé, amelynek tornyáról mind ritkábban szól a *müezin*. Az iszlám papjai harcoltak a modern racionális törökség ellen és komoly fegyvertársakat kaptak a szultáni világ híveiben. A harcot azonban már rég elvesztették. Kemál átformálta Törökországot, annyira, hogy annak lelkileg és magatartásában már semmi közössége sincs a gyaurverő ottomán birodalommal. Az európai szemlélők azonban még sokszor a régi török lélek és álláspont ismeretében következtetnek a mai törökségre.

ANKARAI POLITIZÁLÁS

Sir Edward Greyről mondják, hogy egy-egy zsúfolt és izgalmas nap végén, amikor külügyminisztériumbeli munkatársai már idegesen nézegették órájukat, egyszerre csak hátradőlt székében és így szólt: „Nos, uraim, most pedig beszéljük át egy kicsit a világpolitikai helyzetet". Ez a külpolitikai szellemi körséta akkor, 1914 előtt is fárasztó és bonyolult művelet volt. Ma sokkal több ennél.

Dánia és Norvégia megszállása éppen Ankarában ért, az anatóliai fennsík híg és szárazlevegőjű fővárosában, fegyelmezett idegzetű és lassú reakciójú törökök között. Napközben a török főváros minisztériumaiban és követségein jártam, este török kartársammal beültünk Ankara egyetlen nagy, divatos vendéglőjébe, az orosz Karpic-ba, hogy „átbeszéljük a külpolitikai helyzetet". Újabban egyre gyakrabban kell hozzáigazítani a helyzetképet az új eseményekhez, török kollégám papiron, az olvasói számára, már megtette. Megírta a „kopfot", a nagy külpolitikai tájékoztatót, most pedig ketten készítjük, talán kissé emberibben, őszin-

tébben és nyíltabban, mint ahogy azt szabályos cikkben szokás.

Ankarában különben sok „szabálytalan" ujságíró van most. Szállodámban délben az egyik asztalnál a Daily Mail híres Ward Priceja ebédelt, a másiknál holland-japán-francia ujságíró konferencia volt, míg a harmadik, a „közelkeleti" asztaltól iraki kartársunk sietve búcsúzott. Otthon, vagyis itt a szomszédban. Irakban újra kormányválság van, a második három héten belül, siet hát haza, tájékozódni.

Mi, az ankarai orosz étteremben piláfunk mellett, szintén tájékozódunk. Az asztalon hezer az „Anatolu Ajansi", a hivatalos kőnyomatos francianyelvű lapszemléje. A lapszemle első oldala a címeket ismerteti. „Ulus": „La nouvelle agression comise par l'Allemande." „Tan": „Le premier resultat de bloous renforcé". „Yeni Suban": „Le nouvelles agressions"... A török sajtó tehát elítélő, állapítom meg. Török barátom azonban azt mondja, hogy a dán, de főleg a norvég esemény lélektani hatása nem feltétlenül használt Törökországban Anglia presztizsének. A törökök jól tudják ugyan, hogy a németek szállításokkal és az Altmark-üggyel kapcsolatban Norvégia egyáltalában nem viselkedett baráti módon Anglia iránt, s a lapok írják is: „lám, Churchill megmondta, hogy az északi semlegesek tulajdon érdekeik ellen tesznek, amikor nem állnak ki Finnország és a demokráciák ügye mellett", de mindennek ellenére elvárják, hogy Anglia tegyen valamit.

— Talán itt lent fog tenni valamit — kockáztatom meg.

— Ugyan kérem, én egyáltalában nem látom, hogy a közeljövőben történne valami. Tudom persze, hogy Anglia nem szeret sietni és ismerem azt a közmondást is, hogy „Anglia minden csatáját el szokta veszteni, egy kivételével, de ez az egy az utolsó", de azért mégis szívesen látnám, ha már angol kezdeményező lépés történne. És közben nem tartom valószínűnek, hogy az itt lenne, vagy a közelkeleten. Mi, mint tudja, kívül szeretnénk maradni a háborún. A hivatalos nyilatkozatokban állandóan hangoztatják, hogy Törökország csak akkor harcol, ha török érdekek kerülnek veszélybe. Most még nincsenek veszélyben. A szovjettel jó viszonyban élünk.

— Akkor miért erősítette meg a Szovjet összes feketetengeri erősségeit: Novorussiskót, Mariupolt, Odesszát és Batumot?

— A mai világban minden állam minden fontos határrészletét és kikötőjét megerősíti. Mi természetesnek tartjuk, hogy a Szovjet most sürgősen erődítményekké építette ki ezeket a feketetengeri kikötőket. Egy megerősített kikötőnek vagy városnak kisebb helyőrségre van szüksége, s ma egyetlen kormány sem tudja, hogy hol lehet szüksége több katonára.

— Elkerülhetőnek tartja a háborút Délkeleten?

— Igen. De az a tény, hogy az ember valamit lehetségesnek tart, nem jelenti egyben, hogy valószínűnek is látja. Ez a nép itt, mint a világ minden népe, persze szeretne békében, nyugalomban és biztonságban élni, de úgylátszik, amíg ez a háború el nem dől, a biztonságról nem lehet beszélni. Túlságosan sok már az olyan meglepetés, amely estéről-reggelre egész népe-

ket ér. Persze Törökországot ilyen módon nem lehet meglepni. Partvidékeink és kemény hegyvidékünk nagyszerű védelmi vonal, egyedüli nyílt határunk a déli, de ott francia szövetségeseink Sziriája véd meg, azt pedig angol szövetségeseink Palesztinája és a baráti s szövetséges Egyiptom védi. Irakhoz és Iránhoz a saadabadi egyezmény köt s innen sem kell veszélytől tartanunk.

— S közben ez a háborús állapot mégis erősen veszélyeztet minden népet, amely normális életét szeretné élni. Látja most már, milyen okos volt Kemáltól, hogy Ankarát tette meg fővárosává? Ha Isztanbul volna a fővárosunk, az általános európai idegesség erősebben ránkragadna. Így most Ázsiában vagyunk, magas hegyek medencéjében, s Európa ügyei: nem teljesen a mi ügyünk.

Közben befejeztük a vacsorát és az itt legújabban divatos italnál tartunk, a vodka és vermouth keverékénél. A török „raki"-n kívül itt a népszerű italok: az angol whisky, az orosz vodka és az olasz vermouth. Ebből azonban nem kell politikai következtetéseket levonni, mert ha a törökök érzelmeik szerint innának, akkor a francia absinth és a whisky volna kizárólag a kedvencünk.

— Azt mondta, hogy Európa ügyei nem teljesen a maguk ügyei! — fordulok újra török kartársamhoz. — Úgy értsem ezt, hogy angol-francia barátságuk nem lényeges alapja politikájuknak?

— Nem, ne értse így. Az angol-francia-török barátság: teljes és szilárd. Észrevehette, hogy itt mindenki mennyire angol-francia szempontból nézi az

ügyeket. Ennek két oka van. Az egyik, hogy mi törökök Kemál óta megszoktuk, hogy kormányunkban megbízhatunk, mert kormányunk okos és eredményes politikát folytat. És jelenlegi kormányunk politikája is teljesen az angol-francia vonalon mozog. A másik ok pedig, hogy maga Anglia és Francaiország sem teljesen európai hatalom. Számunkra Anglia: a brit világbirodalmat, az ázsiai brit befolyási területet jelenti. Franciaország pedig: Sziriát. A nyugatiakkal tehát több ponton hasonló a helyzetünk. Törökország éppen úgy földközitengeri hatalom is, mint Anglia és Franciaország. Ezért volt például oly fontos számunkra a Szaradzsoglu és Panaux szir főbiztos által most megkötött török-sziriai barátsági és jószomszédsági szerződés.

Így beszélgetünk, halkan és komolyan. Köröskörül az asztalok mellett: Európa és Ázsia. A perzsa nagykövetnél ma estély volt. Néhány perzsa, orosz és afgán diplomata vacsora után még betért ide egy feketére. Szomszédunkban angolok ülnek, a terem másik oldalán németek. Az egyik közeli asztalnál két arab úriember vacsorázott. Bifsztekjüket gondosan apróra vagdalták és nagykanállal megették. Ez persze náluk már a dekadens kifinomultság jele, mert igazi arab kézzel szeret enni. A perzsák, oroszok és afgánok jókedvűek. Az angolok és a németek — ahogy néhány asztalnyi távolságban egymástól poharazgatnak — komolyak és elgondolkozók.

A németek arcán azonban látni a megelégedést a dán-norvég események felett. Ők és az angolok itt a főszereplők, az emberek minduntalan feléjük pillantanak, mintha ennek a néhány, különben egyáltalában

nem jelentős angolnak és németnek az arcából akarnák kiolvasni a jövőt. Nem a világ, nem Európa jövőjét, hanem ami több: tulajdon, legközvetlenebb és legszemélyesebb jövőjüket. Mert a világpolitika — mint ismertes — magánügyünk lett.

Kopaszodó, rokonszenves török ismerősöm felsóhajt: „Na, mondhatom, szép kis magánügyeink vannak."

*

A vezérkarok háborúját megelőző diplomáciai háború és sok fontos ütközetét vívták meg itt, a „semmiből teremtett város" minisztériumaiban és nagykövetségein. A középeurópai eseményekbe belebonyolódott világ akkor figyelt fel először Ankarára, amikor a török parlament, a Kamutáj, 1939 május 9-én ratifikálta azt a gazdasági egyezményt, amelynek értelmében Németország százötvenmillió márkás kétéves ipari hitelt nyujt Törökországnak, majd három nap mulva hozzájárult az angol-török szerződés megkötéséhez.

A diplomáciai „bomba" hatása igen figyelemreméltó volt. Papen német nagykövet sürgősen hazautazott jelentéstételre. Vladimir Potemkin pedig a Szovjet helyettes külügyi népbiztosa másnap Ankarába érkezett. A nagykövetségeken a diplomaták hosszú jelentéseket írtak haza. Méltatták az eseményt, kiemelték jelentőségét, amely főleg az eddigi helyzet ismeretében volt nagy. Hiszen a Dardanellák modern megerősítéséhez Kruppék szolgáltatták az anyagot és a török hajóhad tengeralattjáróit Németországban készítették.

A közelkeleti diplomáciai háború ezen a napon indult meg teljes erővel. Szíriában, Arábiában, Irakban, Egyiptomban sokirányú mozgolódás kezdődött és minden szál Ankarába vezetett.

Innen támasztották fel például a kalifátus kérdését azok, akik Törökország belső békéjét és nyugalmát meg akarták zavarni. Amióta Kemál Attatürk letette az utolsó szultánt, az Iszlám kalifa nélkül maradt. 1928-ban pedig a Kamutáj kimondta a török állam különválását a mohamedán vallástól és ezáltal „kiszakította a törököket az Iszlám kebeléből". Szaudi Arábia és Yemen trónörökösei meglátogatták Faruk egyipomi királyt, a legnagyobb önálló mohamedán ország uralkodóját. A hivatalos fogadás után az ifjú király a nagy Kvosoun Moséban, Egyiptom legszebb és legnagyobb mohamedán templomában imámként istentiszteletet tartott. A szertartás végén a hívek kiáltozni kezdtek: Éljen Faruk kalifa!

De Faruk királyból nem lett az Iszlám legfőbb feje. Angol tanácsosai lebeszélték erről a lépésről, amely Anglia új szövetségese, Törökország ellen irányult volna. Szaradzsoglu külügyminiszter pedig megüzente Egyiptomnak: „A kalifátus idejétmulta intézmény. A nehézségek, amelyeket feltámasztása okozna, felülmúlnák előnyeit. Ha az egyik mohamedán ország kalifát választana, esetleg a másik is azt tenné és ebből csak összeütközések keletkeznének." Ez a török kijelentés megnyugtatta Ibn Szaud királyt, az Iszlám szent helyeinek, Mekkának és Medinának urát és Yemen uralkodóját. Yahia imámot, aki a próféta egyenes leszármazottjának vallja magát. Mindkét uralkodó vágyakozott a kalifátusra, de egyik sem látta elérkezettnek az időt a megteremtésére, így a török-angol-francia diplomáciai együttes erőfeszítésével ezt a kérdést sikerült levenni az arab világ napirendjéről.

A következő diplomáciai ütközet Transzjordániával kapcsolatban zajlott le. A transzjordán-török ellentétet azonban nem sikerült megteremteni, mert Izmet Inönü államfő kinevezte Transzjordánia emirjének fiát az államfői testőrség kapitányává.

Most a kurdokat használták fel a közelkeleti szövetségi rendszer megbolygatására. A terv az volt, hogy Törökország délkeleti és Irak északnyugati részét lakó kurdok vezetésével a mai Irakból és Törökország egy részéből megteremtik a kurdisztáni köztársaságot német támogatással.

A beavatottak szerint ezt elsősorban a török rendőrség akadályozta meg. Kemál művének egyik legfőbb pillére a kitűnő török rendőrség, amelyet Kemál „a demokrácia önvédelmi szervének" nevezett.

A török rendőrség szervezetéről Ankara diplomáciai körökben a következő anekdotát mesélik: Az egyik nyugati nagyhatalom katonai bizottsága járt Ankarában. A követségi titkár egy délután elfelejtette közölni a bizottság tagjaival, hogy másnap reggel programonkívüli megbeszélés lesz, amelynek anyagát azonban ki kell dolgozni. De a bizottság tagjait sehol sem találta. Végül a rendőrséghez fordult, hogy keressék meg őket. A rendőrségről öt perc mulva már megtelefonálták: „X úr és Y úr az ankarai régi várban sétál. Z úr kiránduláson van a vízduzzasztónál K attasé úr feleségével, D úr kettesben teázik H művésznő lakásán, B úr nagyobb társaságban pókerezik az Ankara Palace szálló egyik emeleti szobájában..." A titkár elképedt gratulációjára csak ennyi volt a válasz:

— Mi tudni szoktuk, hol tartózkodnak vendégeink.

Anélkül, hogy az anekdota hitelességéért felelősséget vállalnék, meg kell állapítani, hogy a kurdisztáni puccs leleplezése Ankarából indult ki, Gázi Ibn Feisál, Irak azóta meghalt királya, éppen a Tigris partjain vadászott, amikor ankarai futár érkezett hozzá. A király nyomban visszatért Bagdadba, ahol idejében megakadályozta a puccsot. Seyyia Hikment Suleimán volt miniszterelnököt, aki Kurdisztán köztársasági elnöke akart lenni, elfogatta ötven hívével együtt.

Ezután már nem sok kísérlet történt a török-középkeleti blokk megrendezésére. Sziriának királyt akartak találni és a sziriai parlament addig támasztgatott nehézségeket, míg Puaux francia főbiztos fel nem függesztette az alkotmányt és be nem jelentette, hogy rendeletekkel fog kormányozni. Ezután történt, hogy Nuri es Said tábornok iraki miniszterelnök felszólította az ellentábor bagdadi diplomatáját, hogy hagyja el a fővárost. Mire a jeruzsálemi főmufti, Anglia legnagyobb ellensége, Bagdadba érkezett, már csak arab híveivel tudott tárgyalni.

A legutóbbi diplomáciai ütközet a közelmultban zajlott le. Az egyik háborús hatalom nagykövetsége „sajtótájékoztató" kőnyomatosában orosz-török ellentétet igyekezett szítani. Szaradzsoglu külügyminiszter diplomáciai lépésére ezzel az igyekezettel felhagyott.

A „WEYGAND-REJTÉLYTŐL" A „WAVELL-REJTÉLYIG

A „Weygand-rejtély" 1939 decembertől 1940 májusáig foglalkoztatta a világot. Ebben az időben attól tartott a világ közvéleménye, hogy Weygand tábornok sziriai seregei elindulnak a Kaukázus, vagy a Dardanellák felé és akkor Kis-Ázsia, a Balkán és Délkelet-Európa lángba borul. 1939 decemberétől hónapokon keresztül írták mindenütt, hogy ezt a második világháborút az észak vasérce és a dél olaja s búzája fogja eldönteni, kissé leegyszerűsített beállítással azt akarták mondani, hogy a svéd-norvég bányák, a közel-keleti olajmezők és az egyiptomi búzaföldek döntő szerepet játszanak ebben a harcban. Aztán az „északi vasérc" nem volt többé külpolitikai és gazdasági kérdőjel. A háború első felvonása az északi vasérccel kapcsolatban lejátszódott. A második felvonás volt a holland, belga és francia hadjárat, amelynek befejezése után egyre többen jósolgatták, hogy most már sor kerül a harmadik felvonásra, amelynek főszereplője az iraki petróleum és az egyiptomi búza lesz.

1940 tavaszán foglalkoztatta legjobban Európát a „Weygand-rejtély". Mi történik a Közel-Keleten, miért van ott és mit csinál ott Weygand tábornok?", ezt a kérdést a világ nagy lapjai annyiszor vetették fel, hogy végül sorra elküldték embereiket: választ találni a kérdésre. És hajón, vonaton, repülőgépen sorra megérkeztek az ujságírók, bejárták Sziriát, megfordultak Beirutban, Tripoliban, Aleppoban, Damaszkuszban, Mosszulban, Dzsebel-Druzban, teveháton, vagy autón kimentek a sivatagba, megnézték a gyarmati katonaságot, láttak gyakorolni néhányezer idegenlégionistát, elhaladtak zárt kaszárnyák mellett, üldögéltek a mindenkivel barátságos Weygand tábornoknál Beirutban, beszéltek olajszakemberekkel, katonai attasékkal, diplomatákkal. Ha jó volt a gyomruk és sok a pénzük, ellátogattak arab törzsfőnökökhöz, akik megbízhatóan friss ürühússal és megbízhatatlan értesülésekkel traktálták őket; felkeresték az örmények patriarkáját és a modern arabok vezéreit... aztán visszaérkeztek az aleppoi vagy beiruti szállodába, telistele benyomással, érdekes aprósággal, sok „színnel" és még több adattal. A rejtély így közelről még rejtélyesebbnek tűnt fel.

A világ közvéleményében 1940 nyarán általában a következő meggyőződések vertek gyökeret a Közel-Kelettel kapcsolatban:

1. Egyiptomtól Sziriáig, Perzsiától Afganisztánig a Közel-Keleten hatalmas angol-francia haderőt összpontosítottak Weygand tábornok főparancsnoksága alatt.

2. Ez a szövetséges hadsereg azzal a kizárólagos céllal gyakorlatozik Európa délkeleti csücskénél, hogy adott alkalommal áthajózva a Dardanellákon, a Balkánon vonuljon föl Németország ellen.

Ez a két meggyőződés, főleg ebben a megfogalmazásban: téves volt. A tévedés egyik alapja, hogy az angol-

francia-török szövetségi rendszer nem kizárólag Európával volt kapcsolatos. Ennek a rendszernek csupán az egyik része jön számításba Európa szempontjából. A közvéleményt néhány jelenség vezette félre. Az egyik, hogy Isztanbulban angol és francia vezérkari tisztek tartózkodtak, hogy Törökország európai határvidékén az erődövet angol-francia mérnökkari tisztek segédletével építették, hogy Ankarában ismételten tartottak angol-francia-török vezérkari és légügyi megbeszéléseket.

De: már akkor is tudták hogy, Weygand tábornok nem legfőbb parancsnoka a közelkeleti angal-francia seregeknek, csupán egyik parancsnoka, s az alája tartozó 300.000 embernek nem volt ugyanaz a feladata, mint a Wavell angol tábornok alá tartozó 200.000 embernek. Az egykori angol-francia és a jelenlegi angol érdekszférának ezen a területén békeidőben is körülbelül 150.000 főnyi katonaság teljesített „birodalom- és gyarmatőrző" szolgálatot. Az azóta történt félmilliós megerősítés egyrészt azt a célt szolgálta a Közel-Keleten, amit másutt az angol flotta. A „Fleet in being", a flotta puszta léte már önmagában is fegyvertény volt Anglia szempontjából, s ez a közelkeleti hadsereg, az „army in being", jelenlétével erősítette a nyugati szövetségesek diplomáciai munkáját ezen a vidéken.

Akik a „Weygand-rejtélyt" meg akarták fejteni, rendszerint a következő hibába estek: megálltak az európai térkép előtt, amelyen a Közel-Kelet egy darabkája is látszik és úgy néztek a Balkán és Németország irányába — Sziria felől. Aki így szemléli a térképet, azt a földrajz könnyen félrevezeti. A közelkeleti főhadiszállásoknál nemcsak Európa felé kell pillantani,

hanem alaposan körül kell nézni Egyiptom, Afrika, Arábia, India — főleg India irányában. Maga a „Közel-Kelet" kifejezés is félrevezető, sokkal okosabb az átfogóbb „Közép-Kelet" kitételt használni, ha az ember választ akar kapni a kérdésre: milyen céllal tartózkodtak Weygand tábornok seregei ezen a vidéken?

A térkép és a földrajz, a diplomáciai és stratégiai helyzet ismertetése — ha nem csupán az európai háború és a balkáni háború lehetősége szempontjából végezzük — szinte már önmagában hordja a választ.

A Közel- és Közép-Kelet államai négy fő diplomáciai csoportba tartoznak:

1. Az angol-francia érdekszféra államai: Sziria (francia mandátum), Palesztina, Transzjordánia és Kuwait (angol mandátum), Aden és Hadramaut (angol gyarmat) és a perzsa öböl mentén fekvő omani és muscati szultánátusok (angol protektorátus).

2. Az angol-francia szövetséges államok: Törökország, Irak és Egyiptom. Irak 1900-ban még angol mandátumos terület volt, s azóta is bizonyos mértékben angol katonai ellenőrzés alatt áll. Egyiptom pedig 1936-ban nyerte vissza részleges szabadságát az angoloktól 54 évi megszállás után.

3. A szaadabadi szövetség államai: Törökország, Irak, Irán és Afganisztán. (Irak kivételével valamennyi állam a Szovjettel határos, az iraki olajvidék pedig alig 150 kilométernyire van a határtól.)

4. Az arab szövetségi rendszer: Szaudi Arábia, Transzjordánia, Irak, Egyiptom és Jemen.

Írott diplomáciai szerződés szempontjából a Közel- és Közép-Kelet államai közül Iránt, az egykori Perzsiát

köti aránylag a legkevesebb szál Angliához, de ezt pótolja a petróleum és az Angol-Iranian Oil Company gazdasági jelentősége. Az iráni petróleumvidék olaját csőrendszer szállítja a Tigris és Eufrátes torkolatához, ahol az abadani olajfinomítóból a Perzsa-öböl csücskében, nyomban az angol hajókra szállítják.

A diplomáciai helyzetből kiderül, hogy Sziria körül minden irányban angol-francia szövetséges terület, gyarmat és mandátum és érdekszféra terül el. A Weygand-seregek itteni tartózkodása máris veszít így a rejtélyességéből. De a földrajzi helyzet még több „rejtélyt" oszlat el.

A fent felsorolt országok, amelyeket diplomáciai kötelékek és közös érdekek fűznek össze: az európai hatalmak számára éppen földrajzi helyzetük miatt oly fontosak politikailag is. *És az egész terület valóságos híd Európa, Afrika és India között.* A területet északról határoló hegyláncolat Szovjet-Oroszországot választja el a Földközi-tengertől, a középkeleti angol gyarmatoktól, az olajmezőktől, az indiai óceántól és Indiától. Palesztina és Transzjordánia azon a történelmi útvonalon fekszik, amely Egyiptom és Mezopotámia termékeny völgyét köti össze, míg Egyiptom és Palesztina őrzi a Szuez-csatornát, vagyis a Földközi-tenger és az Indiai-óceán közötti vizi utat.

Olyan érthetetlen tehát, hogy ezen az annyi szempontból fontos területen egy bizonytalan kimenetelű és meglepetésekkel teljes háború idején Anglia és Franciaország minél több csapatot összpontosított?

A Szuez-csatorna és a Vörös-tenger szabadsága és biztonsága sokkal fontosabb az angol világbirodalom

egysége szempontjából, mint az a szimbólum, amely alkotmányjogilag Ausztráliát és Újzélandot Angliához köti, Ausztrália és Újzéland éppen annyira él Angliából, mint Anglia belőle. De ezen a területen nemcsak a vizi összeköttetésen múlik, hanem a légin is. Az angol Imperial Airways repülőterei a következők: Alexandria, Tiberias (Palesztina), Habbaniyen (Irak), Basra (Irak), Dabia (Oman) és Gwadar (Beludzsisztán).

Ausztrália és Újzéland éppen úgy megérezné a szuezi csatorna elvesztését, mint Anglia. Amikor a híres „Anzacok", az ausztráliai és újzélandi haderők tagjai oly nagy lelkesedéssel hajóztak a Közel-Keletre, az esetleges harcra, akkor nem is annyira a magasztos brit szolidaritás, mint inkább ausztráliai és újzélandi hazájuk védelme vezette őket.

Az ausztráliai és újzélandi haderő nagyságára vonatkozóan nincs megbízható értesülés. Sivatagi sátortáboraik nagyságáról persze az élénk képzeletű arabok legendákat beszélnek, de a csapatszállító hajók térfogatából és számából tárgyilagos helyen arra következtetnek, hogy az „Anzacok" száma nem haladja meg az 50.000-et. (További csapatszállítások útban — írtam 1940 áprilisban.)

Az újzélandiak főparancsnoka, Freyberg tábornok, híres katona. Az első világháborúban is már híres emberként vonult be: úszóbajnok volt. A két méter magas, boltozatos mellű, fiatal tiszt Gallipolinál tüntette ki magát. Egyedül úszott ki a partra s tüzeket gyújtott az ellenség által tartott parton. Akkor kapta az egyik legmagasabb angol kitüntetést, a Distinguished Service

Ordert, míg másik magas kitüntetését, a Viktória-keresztet már a francia fronton szerezte.

Az ausztráliaik főparancsnoka is az első világháború veteránja: Sir Thomas Blaney tábornok kétszer tüntette ki magát a francia fronton és a háború végén már az ausztráliai haderő vezérkari főnöke volt.

Az ausztráliai és újzélandi csapatok kiegészítik azokat az angol csapatokat, amelyek az 1936-os angol-egyiptomi szerződés értelmében a szuezi csatorna zónájában, Palesztinában, Transzjordániában és Irakban állomásoznak.

Mindezek a közelkeleti és középkeleti csapatok, az „Anzacok"-kal együtt Sir *Archibald Wavell* tábornok legfőbb parancsnoksága alá tartoznak. Hogy Wavell tábornok csapatkomplexumai India, Szuez és Afrika összeköttetését és Pax Britannicájának biztosítását szolgálják: arra az is bizonyíték, hogy Wavell 1940 márciusban Dél-Afrikába utazott Smuts tábornokkal való tanácskozás végett.

A franciák Sziriával és Libanonnal kötött szerződése katonailag teljesen szabad kezet adott Párizsnak. Békeidőben ezen a területen 25.000 francia gyarmati katona és francia vezetés alatt álló kiképzett sziriai volt fegyverben. A háborús hirekre, még a nyáron, a hadsereg létszámát 37.000-re emelték, Beirut kikötőjét kisebb hadihajók befogadására építették ki és Rayakban, harminc kilométerre a tengertől, légiflotta-bázist építettek. Tavaly ősz óta érkeztek aztán a francia csapatok Sziriába. A téli orosz hirek szerint Weygand serege ekkor már egymillió főre rúgott, de valószínű, hogy az orosz lapok az egész közel- és középkeleti

angol-francia seregkomplexumot nevezték tévesen Weygand-seregnek. Sziriában — minden értesülést összevetve — az egykori Weygand-sereg körülbelül 300.000 főre rúg.

Az angol-francia seregek erejét kiegészíti bizonyos szempontból a török, az egyiptomi, az iraki, iráni és afganisztáni haderő.

Törökország, Irak, Irán, Afganisztán, Szíria, Transzjordánia, Palesztina, Arábia és Egyiptom összlakossága hetven millió. Az az európai számítási alap, hogy egy ország népességének könülbelül nyolc-tíz százalékát tudja harcba küldeni (1918-ban e százalékszám már 12—13 volt!), itt nem fogadható el, mert ezen az alapon ötmillióra lehetne tenni a közel- és középkeleti nemzeti hadseregek háborús létszámát, holott valamennyi szakértő megegyezik abban, hogy ez alig haladhatja meg a kétmilliót.

Európát azonban pontos számadatoknál is jobban érdekli, hogy ezeket a nemzeti hadseregeket mennyiben használhatná fel Wavell tábornok?

A Taurus-expressz kihalt étkezőkocsijában 1940 áprilisában erről a kérdésről beszélgettünk a nyugatiak egyik vezérkari tisztjével, aki persze a beszélgetés alatt többször is hangsúlyozta, hogy csupán magánemberként beszél. A vacsora ideje már rég letelt, a közönség visszavonult a hálókocsikba, a pincérek az étkezőkocsi tulsó végében számolgattak. Az asztalon, a whiskys üveg mellett hevert az egyik angol lap legújabb száma, amely a Balkán és a Közel-Kelet térképét közölte.

— Nem ismerem Weygand és Wavell tábornokok utasításait, — mondotta útitársam. — De hivatásos katona vagyok, ismerem a Balkánt és a Keletet. Ismerem a politikai, földrajzi és katonai viszonyokat. Éppen ezért nem tudnám elképzelni, hogy mi ezen a vidéken, az események mai fejlődési fokánál, kezdeményező lépést tennénk. Erre a megállapításra két alapom van. Az egyik az, hogy Törökország aktiv segítsége nélkül nem kezdhetnénk semmit a Balkánon s noha Törökország katonai szövetségesünk s felszereléséhez és megerősítéséhez huszonötmilliófontos kölcsönnel járultunk hozzá, ez az ország csak akkor indul háborúba, ha biztonsága veszélybe kerül. Biztonsága pedig most nincsen veszélyben.

A másik alap: nézze meg a Balkán térképét s gondolja meg, hogy pillanatnyilag nem tudunk a Szovjet magatartására következtetni. Hadvezetőségünk feltétlenül tudatában van annak a veszélynek, amellyel egy balkáni kezdeményező mozdulat járna. A Balkánfélsziget: háromszög, amely csúcsával délfelé irányul. Az a sereg, amely dél felől indulna felfelé a Balkánon, számolhatna azzal a veszéllyel, hogy a német seregek nyugat, az orosz seregek pedig kelet felől támadhatják meg.

A Balkán igen nehéz terület. Ha nem tőlünk indulna ki a kezdeményezés, a török és a görög hadseregek beavatkozása érdekében egyáltalában nem kellene diplomáciai vagy más nyomást gyakorolnunk. Ez esetben a legalább egymilliós hadilétszámú török hadsereg és a hatszázezres görög hadsereg a kezdeményező ellen

lépne fel. Addig pedig a mi közelkeleti jelenlétünk befolyásolja az egész Balkán, sőt más külső hatalmak magtartását is.

Ez a néhány mondat a lényege körülbelül annak a meggyőződésnek, amellyel a Közel-Keleten járó ujságírók hazatérhettek. Minthogy a német és az olasz sajtó hónapok óta ismételten leszögezte, hogy a Balkán békéje Németország legfőbb érdeke, minthogy a „Tribuna" megírta, hogy „a Balkán Németország féltüdeje, amelyyel teljesen szabadon lélegzik": úgy látszik, Délkelet-Európának és a Balkánnak nem kell békéje megzavarásától tartania, — az európai helyzet jelenlegi állásánál. (1940 április.)

A közelkeleti kérdések azonban a balkáni kérdőjelnek ezzel az (ideiglenes?) lezárásával még egyáltalában nem merülnek ki. Az U. S. S. R.-rel közös határú országok bizonyos aggodalommal figyelik az azerbezsáni és turkesztáni stratégiai vasutak kiépítését s ezért történt, hogy Irán, amely mindeddig nem volt hajlandó kapcsolatot teremteni a környező országok vasuti hálózatával, most lázas gyorsasággal építi vasutait minden irányban, észak kivételével.

A közelkeleti országok jól tudják, hogy nemcsak az olaj miatt válhatnak hadszintérré, hanem akkor is, ha bármely oldalról kísérlet történnék az angol világbirodalom meggyengítésére, a gyarmatok és dominiumok elvágására az anyaországtól. Ez a vidék az első világháborúban és azelőtt már üköző területe volt az ellentétes orosz, német és angol-francia érdekeknek s most hasonlótól tart. Az egész terület gazdasági jelentősége éppen abban rejlik, hogy összekötő kapocs Európa, India,

Ausztrália, Ázsia és Afrika között. Ezzel magyarázható, hogy teljesen az angol politika vonalára állította be magát s hogy önálló nemzeti hadseregei fejlesztésére oly sokat áldoz.

Ezekben az országokban a közelmult eseményei a részleges mozgósítás különböző fokaihoz vezettek. Európa a legtöbbet a török hadseregről tud, amelynek a hadilétszámát körülbelül egymillió főre teszik.

Az egyiptomi hadsereg, amely a szuezi csatorna szempontjából fontos az angoloknak, 1936-ban 22.550 közlegényből és 860 tisztből állt, 1937 január 14-én brit katonai misszió érkezett Kairóba az egyiptomi hadsereg átszervezésére. Jelenleg a békelétszámot 150.000 emberre teszik, míg a háborús létszámot félmillióra.

A négymillió lakosú Irak hadseregének békelétszáma 1938-ban 30.000 ember volt, a hadilétszámot most 80.000-re teszik. Az iraki hadügyminisztérium az állandó brit katonai misszióval dolgozik együtt.

Irán (Perzsia) 1937-ben 1507 tisztből és 30.872 közlegényből álló hadsereggel rendelkezett s légi hadereje 350 gépből állott. Azóta kétéves hadseregfejlesztő programot hajtottak végre. A tizenötmillió lakosu Irán haderejének háborús létszámát 400.000-re teszik.

A legkomolyabb békelétszámú hadserege Afganisztánnak volt, amely hétmillió lakosa mellett 60.000 embert tartott állandóan fegyverben. Jelenleg seregének hadilétszámát éppen úgy 400.000 -re értékelik, mint a több mint kétszerakkora Iránét.

Szaudi Arábia haderejét modern szempontokból kissé bajos felbecsülni, noha ezek a seregek Ibn Szaud király győzelmes hadjárataiban bebizonyították ütőképességüket. A tényleges szaudi arab haderő magvát csak a közelmultban teremtették meg, de Arábia még most is az arabs törzsek erejére támaszkodik.

A Közel- és Közép-Kelet légi haderejéről igen kevés szó esik, pedig Sir Mitchell tábornok (Royal Air Force) már hosszabb idő óta dolgozik ezen a „vidéken". Arábiában, Irakban és Egyiptomban angol, indiai, ausztráliai és újzélandi légi egységek tartózkodnak. Sziriában és Libanonban összpontosították a francia közelkeleti légiflottát, míg a többi országok nemzeti hadseregeinek együttes légi haderejét körülbelül ezer bombázó- és vadászgépre teszik.

A tengereken az őrszolgálatot és az esetleges védelmi szolgálatot az angol flotta látja el, a közelkeleti országok jelentősége ebből a szempontból szinte kizárólag abban rejlik, hogy hadikikötőik az angol flotta rendelkezésére állnak.

És mindez a felkészültség nem jelent persze háborús szándékot. Ezek az országok épp most indultak el, vagy vannak indulóban a modern országépítés útján. Európa, az európai technikai és gazdaságcivilizáció lassan terjeszkedik kelet felé. Európa határai sokak szerint már a perzsa-török határon vannak és ez a vidék szeretné, ha a béke és biztonság szempontjából megközelíthetné egy békés Európa színvonalát.

Ha Irak fővárosában, Bagdadban feltámadna Harun al Rasid, Bagdad egykori nevezetes kalifája és álöltözetben újra bejárná országát és a szomszádos vidékeket, mindenütt csak arról győződne meg, hogy senkinek sincs kedve háborúra, s az arabok kivételével mindenütt örülnének már az európai háború végének. Az arabok, akiket

Ibn Szaud, a nagy király új öntudatra ébresztett, szintén szívesen elkerülnék a háborút, de egyáltalában nem bánják a nyugatiak, az európaiak, a „fehérek" hadakozását. Az arábiai sivatagok távlatából a német, az angol és a francia: egyformán fehér európai, aki túlságosan szeret gyámkodni az arabok felett. Ha Európa gyengíti önmagát, abból Arábiának sok kára nem lehet, ez az arab szempont.

„KEZDŐDIK AZ ELŐADÁS"

BELGRÁD—SOFIA—ISZTANBUL

1940 december.

A kartársak egyideje a haditudósítói „kellékeket" nézegetik a kirakatokban, bőrkabátok és hosszú fűzős franciacsizmák áráról beszélgetnek jólértesülten. A Balkán nyugatán kitört az olasz-görög háború, keleten, Romániában német csapatok tartózkodnak, a balkáni államférfiak sokat utazgatnak: itt az újabb balkáni feszültség, amelyet most már aligha követhet huzamosabb enyhülés. Lent, délen a törökök az egész európai Törökországra ostromállapotot rendeltek el, a bulgár-görög határon csapatmozdulatokat jelentenek és Szófia megélte az első teljes légvédelmi elsötétítést. Újra utazni kell, újra elkezdődik a munka a nem túlságosan közlékeny külügyminisztériumokban, a harc az interurbán központokkal a lapzárta előtti kapcsolásért, s tépelődés a diagnózis fölött: mi lesz a feszültség vége?

*

A „lecke" is egyre nehezebb lett. Balkáni útviszonyokról, a balkáni népek seregeiről, készülő diplomáciai meglepetésekről és elkerülhetetlennek látszó katonai akciókról kell tudósítani. A közönséget mindig

jobban érdekli az előzmény, mint maga az esemény, szívesebben olvas színésznők és szerzők magánéletéről kulisszatitkokat, mint kész darabokat, *most is jobban érdekli ez az egész nagy és bonyolult balkáni színpad, amelyen nemsokára elkezdődik maga az előadás.* A nyitányt már játsszák az albán hegyekben. Az első értesülés ezért Görögországgal és a görög hadsereggel kapcsolatos.

Görögország mint a nagyantant régi szövetségese és barátja, Jugoszláviával egyetemben: francia hadifelszereléssel rendelkezett. Aki Athénban 1940 elején részt vett egy katonai parádén, azt hihette, hogy Franciaországban van. Francia mintájú acélsisakok, francia puskák és tankok, francia mintájú ágyuk és géppuskák, francia páncélautók.

Görögország sorsa — ezt mondogattuk az athéni katonai parádén — mindenben függvénye Franciaország sorsának. Azonban a júniusi napokban, amikor bekövetkezett a francia összeomlás, a győztes németek fél Franciaországot megszállták, a francia hadsereget lefegyverezték, és hozzáláttak a megrongált francia hadiipari művek helyreállításához és átalakításához, a jólértesültek tudomásul vették, hogy „Görögország háborús ereje nem érdekes többé, hiszen hadserege háború esetén nem számíthat utánpótlásra."

Azok az amerikai ujságírók azonban, akik 1940 november elején, néhány nappal az olasz-görög háború kitörése után az athéni hadügyminisztérium engedélyével és a tesszaloniki-i görög katonai parancsnokság arcképes igazolványával megindultak az albán front felé, egyszerre azt kezdték hazajelentgetni, hogy *az albán fronton csupa angol katona harcol.* A görög katonai cenzura a jelentéseket nem engedte át. Miért? — kérdezték az amerikai ujságírók.

„Mert az urak *tévedtek.* A fronton nincsenek angol katonák."

„. . . De hiszen láttuk. Hát csak megismerjük az angol puskákat, az angol felszerelést? . . ."

„Ó, a felszerelés, az angol!" hangzott a válasz.

*

Mi történt itt? Olyasvalami, ami *Grazzi* athéni olasz követ is megtudott, amit hazajelentett, s ami magyarázattal szolgál az olasz-görög viszony hirtelen elromlására s a háború kitörésére.

A görög hadsereg csakugyan francia felszereléssel, francia fegyverzettel és francia munícióval vett részt 1940-ben a nagygyakorlaton. A francia összeomlás után Athénben is, Londonban is jól tudták, hogy *nem lehet egy olyan hadsereg harci erejére számítani, amelynek semmi reménye sincs arra, hogy utánpótlást kaphasson.* A francia puskákban nem lehet használni az angol muníciót, ugyanez a helyzet az ágyuknál, géppuskáknál és minden más hadifelszerelésnél. A legnagyobb titokban és a legnagyobb gyorsasággal megindult tehát a görög hadsereg „átszerelése". Anglia vállalkozott arra, hogy utánpótlásképes angol fegyverekkel, angol géppuskákkal, angol ágyukkal látja el a görög hadsereget. Ez a munka nem fejeződött még be teljesen október elején, akkor, amikor Grazzi athéni olasz követ megtette a jelentését. De míg a francia összeomlás után a görög hadsereg semmilyen hadianyagban nem számíthatott utánpótlásra, addig most elvben megváltozott a helyzet.

*

A második értesülés azzal a francia felszereléssel kapcsolatos, amelyet a görög hadseregparancsnokság elraktároztatott. Az egyik értesülés szerint a hatszázezres görög hadsereg egykori francia felszerelése még most is görögországi raktárakban van, míg a másik értesülés szerint ezt a felszerelést az angolok tudtával és beleegyezésével elszállították egy olyan országba, amelynek szintén francia mintájú a felszerelése.

A harmadik értesülés egy balkáni hadjárat lehetőségével kapcsolatos. Itt Belgrádban éppúgy, mint Szófiában és lejjebb Isztanbulban sokat foglalkoznak a kérdéssel, mi lesz tavasszal, amikor a balkáni hegyekről lecsurog a hólé, amikor a rendelkezésre álló néhány igen gyatra út előbukkan a sártengerből és amikor kitör az Európában szokásos tavaszi feszültség. Lesz-e háború?

A válasz erre december elején a nem-ek sorozata volt, — ha az ember bolgárt, jugoszlávot, vagy törököt kérdezett meg. Mivel indokolták a nem-eket? Ezzel: „A balkáni népek békét akarnak és nyugalmat. Ezek a népek a mult század második felében szabadultak fel a szultáni iga alól, a Balkán-háborúk és a világháború pusztításai után alig tizenöt éve, hogy komolyan hozzáláthattak a modern országépítő munkához. És nem akarják abbahagyni. A háború ezen a vidéken különbenis aligha lehetséges. Vasútvonalak nincsenek, utak nincsenek, egyetlen komoly transzbalkáni vonal van, az is egyvágányú, az is számtalanszor halad könnyen védhető sziklaszorosok között. A Balkánon modern, motorizált hadseregeket mozgatni és általában dinamikus háborút viselni aligha lehetséges. És minthogy a balkáni népesség nyolcvan százaléka apró, jórészt hegyoldalakban húzódó falvakban

lakik, a légitámadásoknak sem lenne valami komoly hatása."

Így a balkániak. De mi a valóság? Mik például az esetleges balkáni hadjárattal kapcsolatban annyit emlegetett Bulgária földrajzi viszonyai?

Az ország északi határa a Duna, amely helyenként két-három kilométer széles, de közelebb a Fekete-tengerhez vannak olyan szigetekkel teleszórt szakaszai, ahol eléri a tíz kilométer szélességet. Észak-Bulgáriában ott a jugoszláv hegyrendszerbe kapcsolódó nagy Balkán-hegység, amely nyugat-kelet irányban vágja el az utat észak felől egészen a Fekete-tengerig. A nagy Balkán-hegységnek igen sok pontja meghaladja a kétezer métert. Ezen a hegységen csak két vasutvonal hatol le Dél-Bulgáriába, és egy igen közepes országút. Az ország északnyugati sarkában fekvő Szófiába a román határról induló vasut, vonalak 1300 méteres hegyek völgyében jutnak el. Ezt az országot két hegyvonulat keresztezi, az utak csakugyan sártengerré válnak kora ősszel és sokhelyütt a magas hegyek völgyében vonuló kis utak néhány hónapon át valósággal gyorssodrú hegyipatakok medrévé változnak. Bulgária és egyben a Balkán keleti részének a kulcsa a *Sipka-szoros*, amely Bulgária közepe táján fekszik. Aki először éri el ezt a szorost: a helyzet ura.

NÉGY KIS NAPLÓJEGYZET

Valahol a Balkánon élt egy fiatal diplomata és egy követ szép fiatal leánya, a két ország, amelyhez hőseink tartoznak, most hadat visel egymással. A fiatalok röviddel az országaik közti „feszültség" előtt ismerkedtek meg. A feszültség már a levegőben rezgett, amikor szerelmük kivirágzott. Az ifjú diplomata már éppen a követ-papa elé akart járulni, aki bizonyára áldását adta volna a tervezett frigyre, ha — közben meg nem szakad a két ország között a diplomáciai viszony. A fiatalok még egykétszer találkoztak, aztán kitört a háború. Most ellenségek. A fiú komor, a lány lefogyott. Már nem is köszönnek egymásnak. De a cukrászdába, ahol szerelmük kezdődött, a „történelmi jelentőségű" cukrászdába, oda bizony bejárnak. A fiú jön, virággal a gomblyukában. Rendel és rögtön fizet. Kissé később megáll a lány autója a cukrászda előtt. A fiú feláll, leteszi gomblyuk-virágját az asztalra, az „ő asztalukra" és elmegy. A lány pedig leül ugyanahhoz az asztalhoz.

*

Az egyik balkáni városban beszéltem egy szovjetorosz „valakivel". Ha a bőbeszédűség betegség, akkor ő a világ legegészségesebb embere. Háromórás „beszélgetésünk" eredményét az alábbiakban sűrítem. A beszélgetést azért kell idézőjelbe tenni, mert a három órából két óra ötven percet én beszéltem. Ő tizet. Íme a lényege:

Hosszú világpolitikai elmélkedés után megkockáztatom a kérdést, miért érdekli Oroszországot a Dardanella-ügy, hiszen — mint mostanában annyiszor kifejtik — maga a Földközi-tenger is: zárt tenger. Gazdasági jelentősége tehát nem nagy, ha valaki kijut a zárt, tószerű Fekete-tengerből, a hasonlóan tószerű Mediterrán vizekre.

A szovjetorosz „valaki" rágyujt, két korty feketét iszik. Aztán közömbösen megjegyzi: „Nem emlékszem, hogy az elmult húsz év alatt a szovjet-lapok a Dardanellák „kérdéséről" írtak volna . . ."

A *kérdés* szót — legalább is én úgy érzem — félvállról vevő, enyhén fitymáló idézőjelbe teszi. Vagy talán csak én hallom így? Mindenesetre megkérdem tőle. A válasz: „Nem értek beszédmelodiai és beszédlélektani kérdésekhez."

Újabb szóáradat részemről, megfontolt hallgatás a részéről, majd újabb kérdés következik:

„A világsajtó annyit ír arról, hogy a szovjet most Nagy Péter politikáját folytatja. Mi erről a véleménye?"

A válasz: „Moszkva mindig a pillanatnyi adott nemzetközi helyzettel számolva „jelenpoltikát" (Gegenwart-politik) folytat. Ha ez néha hasonló vonalakon mozog a Pjotr Velik (Nagy Péter) által művelt politikához, akkor ez nyilván történelmi érdekesség."

„Nem gondolja, hogy több ennél? Hiszen a földrajzi adottságok sokszempontból ugyanazok."

„Lehet", mondja és aztán elhallgat, az órájára néz és igen barátságosan búcsúzik.

Így politizálunk.

*

A Balkánon most mindenütt hústalan napok vannak. Hol kettő, hol három, hol négy. Az egyik amerikai kartársunk nagy gourmand és imádja a húst. Tárcájában nemzetközi hústalan-nap táblázatot őriz, mert legutóbb megjárta: Az események úgy hozták magukkal, hogy három héten át hústalan napról hústalan napra utazott. Most azonban vigyáz. Ha történetesen Szaradzsoglu és Metaxas hústalan napon találkoznak Thessalonikiben — mintahogy véletlenül történt —, akkor kábelútján lebeszéli newyorki főnökét. Lapjában nem jelenik meg helyszíni riport olyan helyekről, ahol hústalan a nap.

Íme: a világpolitika a roastbeef jegyében.

*

A közelmult diplomáciai csatái szovjet-török és a szovjet-bolgár viszony tisztázása körül folytak. Minthogy azokat az ujságírókat, akik azt írták, hogy a török-szovjet viszony nem egészen jó: kiutasították Törökországból és minthogy Moszkva megcáfol mindent, ami a leghalványabb török-szovjet ellentétekre céloz: nyilván Inönőnek és Szaradzsoglunak sikerült a szovjet-török megértést létrehoznia. Ennek már csak következménye a legteljesebb bulgár-török kibékülés.

Általában az a nézet, hogy Szobolev különleges szovjetmegbízott szófiai tanácskozása óta sikerült a bolgár-török viszonyt barátságossá tenni. Ennek nincs jobb bizonyítéka, mint az a tény, hogy Bulgária elvonta

a bolgár-török határvidéken állomásozó 300.000 tartalékosát és leszerelte. Ezen a vidéken most csak 30.000 főnyi bolgár katonság, vagyis a normális békelétszám teljesít szolgálatot. Ugyanekkor azonban az ostromállapotba helyzett európai Törökország területén és főleg Trákiában, a bolgár-török határ vidékén 350.000 főnyi török katonaság van készültségben. Állítólag Sobolev érdeme, hogy Bulgária megértette: ez az ostromállapot és ez a tekintélyes számú hadsereg nem ellene irányul.

Bulgária politikailag és gazdaságilag az orosz és a német befolyás határterülete. A két baráti nagyhatalom — a szovjet és Németország — majdnem kizárólag osztozik a bolgár export fölött és Szófia semlegességi és balkáni békepolitikáját Moszkvára és Berlinre támaszkodva folytatja.

Szófiát minden oldalról fontosnak tartják. Aznap, amikor Szófiába érkeztem, érkezett oda Gibraltár püspöke, hogy az angolul beszélő bulgároknak és a szófiai bulgár-kolóniának prédikáljon, de ugyanekkor érkezett Berlinből ifj. Hugó Stinnes, a híres német nagyiparos. Arra a hírre, hogy egy német vállalat petróleumfúrásokat kezdett Bulgária északi részein, néhány amerikai petróleum-szakember is sietve ideérkezett.

ISZTANBUL OSTROMÁLLAPOTBAN

1940 december

Szófia és Isztanbul között a vonat semlegességből háborúba, háborúsból ostromállapotba fut. Svilengrádnál, a bulgár határállomásnál végetér a „semleges"

terület. Nemsokára feltűnik az első görög állomás, acélsisakos katonák állnak őrt, a vonatot átvizsgálják, aztán mehetünk tovább Edirne-Drinápolyba, az ostromállapotos Törökország legészaknyugateurópaibb csücskébe, hogy a sínek újból görög területre vezessenek. Már egészen beesteledik, amikor újra, s most már véglegesen török területen vagyunk.

Isztanbul sötét. Amikor a várost ismerő utas kilép az állomásról a régi Sztambulba, csak sejti: merre lehet a Hagia Sophia. Fent a magasban Péra és Beyoglou, túlnan Haidar Pasha és Üszküdár. Attatürk Törökországa — mert ez az ország még mindig az övé — komolyan veszi a légvédelmi elsötétítést. Az uccai lámpák nagyrészét egyszerűen leszerelték. A sötétség teljes. Amikor a taxi lépésben átcammog a nagy hídon, inkább csak sejteni lehet, hogy kétoldalt ez az olajosan csillogó valami: az Aranyszarv torkolata. Galata vaksötét. A huszperces út föl a modern Beyoglou-negyedbe háromnegyed óráig tart. Tavasz óta a változás az elsötétítésen és az ostromállapoton kívül, hogy kinyitott a legnagyobb szálloda, a Péra Palace, amelyről — alaptalanul — azt rebesgették, hogy eddig az angol vezérkar főhadiszállása volt. A másik nagyhotel, a „Park Oteli" zsúfolt. Megtelt friss romániai menekültekkel. Finom és gazdag románok ülnek a Boszporuszra nyíló hatalmas étteremben, s megviselt arccal olvassák a legfrissebb hazai híreket.

Változás történt még az ujságíró kolóniában és az éjszakai életben. A törökök kiutasítottak egy amerikai ujságírót és kedves kis amerikai ujságíróleányt. Mind a ketten ártalmas csacsiságokat találtak ki a szovjet-török viszonyról. Isztanbul rengeteg éjszakai mulatóhelyéről azt hitték, hogy mind bezár, amikor a külföldi artisták legnagyobb részét kiutasították. A Taxim Bárban, s a többi isztanbuli éjszakai nevezetességben addig főleg magyar táncosnők és artisták szórakoztattak. Volt százszázalékosan magyar személyzetű bár is. A külföldi artistákat voltaképpen nem utasították ki, csak nem újították meg a tartózkodási engedélyüket, tekintettel a bizonytalan helyzetre. Nos, körülbelül ötszáz magyar lány csomagolt és hazautazott. Helyüket nyomban törökök foglalták el, s tartják ma is, rendületlenül és tehetségesen.

Estig Isztanbul mindennapi életén alig érezhető változás. Ez a roppant multú, hatalmas és izgalmas város mindig ideges volt, mindig gyorsan és zsúfoltan élt. Most is ezt teszi. Az üzleti élet igen élénk. A kikötő forgalma kissé megcsappant. Abban a „tóban", amelyet a Boszporusz alkot a régi, az új Sztambul és az ázsiai part között: kevesebb nagy hajó ringatózik. Ennyi az egész. Sötétben persze már erős a változás. Külföldi: taxi nélkül ki sem merészkedhetik, hiszen a a lejtős és meredek, girbe-gurba, váratlan kanyarulatoktól zsúfolt uccákon menten eltévedne. Taxi érezhetően kevés van, mióta páros napokon a páros számú, páratlan napokon csak páratlan számú taxik közlekedhetnek.

A hústalan napokért a Fekete-tenger, a Márványtenger és az Égei-tenger halai kárpótolnak. Az „Abdullah"-ban, a világnek ebben az egyik legkitűnőbb éttermében, ugyanúgy terjeng a török cigaretták töm-

jénes illata, s az étlap is körülbelül ugyanaz, ami volt egy félév előtt.

... Csak éppen a háború jött közelebb.

Vajjon eléri-e Törökországot? Ez az a kérdés, ami a levegőt betölti, ami a Nagybazártól a Péra Palace bárjáig, a Grand Rue de Péra emigránskávéházaitól a csöndes beyogloui palotákig minduntalan felmerül. Az isztanbuli, a „metropolitán" török nem oly higgadt, mint anatóliai honfitársa, ami talán azzal is magyarázható, hogy Ankarából, az anatol fennsík közepéről más perspektivákat kap az ember Európára és a háborúra, mint innen „a világ gyémántjából", a Dardanellák kulcsából, Ázsia és Európa kapujából.

Az első benyomásokból ítélve a közvélemény és a közhangulat bízakodó. Bízakodó egyrészt, mert a sajtóban és magánbeszélgetében állandóan ismétlik, hogy Törökország helyzetének megfelelően igyekszik legjobb viszonyban lenni szomszédaival, a szovjet-török viszony alakulása és helyzete jó, s a hivatalos Törökország az ankarai minisztériumokban, éppen úgy mint a török nép elszántan békét akar a földnek ezen a részén.

De: de felkészült minden lehető és lehetetlen eshetőségre, s — mint hivatalosan annyiszor leszögezték — nem tűri határainak, biztonságának és létének fenyegetését. A minden eshetőségre való felkészülés nem puszta szólam: az egész európai Törökországra (s nem csak a Dardanellák vidékére!) elrendelt ostromállapot ennek a célnak gyakorlati keresztülvitelét és befejezését szolgálja. Isztanbulon kívül külföldi alig tehet utazásokat az európai Törökországban, de még a

törökök is csak igen indokolt esetekben utazhatnak. Az ostromállapot végrehajtására a katonaság és a csendőrség kivételes felhatalmazást kapott. A thráciai erődvidéken tilos az autózás. (Az egyik Persiából érkezett japán ujságíró meséli, hogy az Erzerumtól keletre eső vidékeken az autóbuszutasok fejére néha félórákig vászonkámzsát húznak, amely derékig ér, nehogy valamit megláthassanak.)

Török hivatalos körök hallgatabbak, mint valaha. A török sajtó hangja tavasz óta alig változott. Az általános beállítottság: angolbarát. A lapok Szovjetoroszországnak igen nagy figyelmet szentelnek, s amikor sor kerül rá: vezető helyen közlik a Tass-iroda híres cáfolatait, amelyek rendszerint több fényt vetnek a világhelyzet valamelyik vonatkozására, mint az amerikai lapok kétoldalas fejtegetései. A szovjet nem nyilatkozik, de a politikájáról terjesztett tévedéseket helyreigazítja. Isztanbulban legutóbb igen mély, majdnem döntő benyomást keltett a Szovjet Távirati Irodának az a közleménye, amelyben megcáfolta a szovjet-kínai kapcsolatok megváltozásáról terjesztett híreket. „Aki ezt a közleményt nem érti: nem érti a mai világhelyzetet", mondta egy nagyon okos török ismerősöm.

A „yunanistani", görögországi hadijelentések természetesen minden nap első helyen szerepelnek a lapokban, míg a diplomáciai és külpolitikai részekben „Bulgaristán" részesül megkülönböztetett figyelemben. Ennek a két országnak helyzete, magatartása és a sorsa elsőrendűen összefügg Törökországéval. A bulgár békevágy és a semleges beállítottság hangoztatása: hozzájárul az itteni bízakodó hangulathoz. Persze, mint

annyiszor az elmult két év alatt, gyakran hallani a kérdést: mi lesz tavasszal?

Igen, a tél után most is a hagyományosan eseménydús tavasz következik. Afrika felől forró szelek érkeznek majd a Boszporuszba, a Fekete-tenger megint viharos lesz, a levegőt pedig megint eltölti a tavaszi láz. A főszereplő, itt úgy látszik: a Dardanellák szorosa lesz.

A DARDANELLÁK ÖRÖK KÉRDÉSE

A nagy történelmi, földrajzi és gazdasági adottságokon soha senki és semmi nem változtathat. Míg népek és országok az általános világhelyzethez, pillanatnyi alkalmakhoz, hirtelen adódó stratégiai lehetőségekhez alkalmazhatják politikájukat, addig egy-egy földrajzi „valóság" változhatatlan tényezője marad a világpolitikának. Ilyen tényező a Dardanellák szorosa, amely a jövőben éppúgy egyik döntő pontja lesz az európai politikának, mint ahogy évszázadokon keresztül volt.

A Dardanellák földrajzi adottságaiban és multjában benne van a jövő. Logikai játékokkal, szellemes kombinációkkal meglepő s látszólag meggyőző megállapításokat lehet leszögezni egyes országok vagy politikai irányok jövőjéről, de a Dardanellák szorosának és a Boszporusznak a szerepe csak egyetlen egy lehet egészen addig, amíg valami roppant geológiai katasztrófa meg nem változtatja az egész környék képét. Addig, amíg a Földközi-tenger felől a Márvány-tengerre és onnan a Boszporuszon át a Fekete-tengerre csak ezen a szűk és könnyen ellenőrizhető viziúton

juthatnak el a hajók, a Dardanellák „kérdése" csak azok számára kérdés, akik nem ismerik a földrajzi valóságot.

A földrajzi valóság politikai jelentősége igen egyszerű. Akié a Dardanellák szorosa, azé a Földközi-tenger és a Fekete-tenger közötti kapu kulcsa. Tetszés szerint nyitja meg és zárja le minden pillanatban. Dél-Oroszországnak, az ukrán gabona-medencének, a Dnyeper és a Dón gazdag vidékének, az egész a ragyogó krimi Riviérának, a bakui olajvidékből vezető csőrendszer feketetengeri torkolatának: Batumnak, Odessza és Tuepsa kikötőinek első, legfontosabb és egyedüli védelmi pontja: ez a szoros.

A Dardanellák jelentőségét elsőnek Nagy Péter látta meg teljes egészében az orosz uralkodók közül. Azóta nemcsak egy szobor kardja, hanem az orosz érdeklődés igen fontos része a Dardanellák felé mutat. Az újkor történelmében egyenesen szembeszökő, hogy a cári Oroszország milyen eltökélten támogatott minden olyan akciót, vagy diplomáciai alakulatot, amelynek révén arra számíthatott, hogy egyedüli ura lehet a Dardanelláknak, vagy legalább is olyan megállapodást köthet a szultáni Törökországgal, amelynek értelmében az az orosz flottát kiengedi a Földközi-tengerre, de semilyen más flottát nem enged be a Fekete-tengerbe. Amint azonban a diplomáciai csoportosulás vagy katonai akció túlságos sikerrel fenyegetett, vagyis félő volt, hogy a Dardanellák teljes megnyitásával végződik, a cári Oroszország rögtön visszatért a sokkal kisebbik rossz támogatásához, vagyis ahhoz, hogy a Dardanellák szorosa minden irányban zárt kapu legyen.

A cári Oroszország s egyáltalában mindenki, aki a Fekete-tengertől északra fekvő roppant területek ura, csak két megoldást látott és láthat szívesen a nevezetes szorossal kapcsolatban:

1. hogy az teljesen zárt kapu legyen,

2. vagy csak egy irányba nyíló kapu, amely az orosz flottát kiengedi a mediterrán vizekre, de más hadihajókat a Fekete-tengerre be nem enged. (Ha a Dardanellák bármikor orosz kézre kerültek volna, akkor az oroszok őrködhettek volna azon, hogy a szoros egyirányú kapu legyen.)

*

A tizenhetedik és a tizennyolcadik század katonai és diplomáciai küzdelmei során minden esetben megfigyelhető az orosz politikának ez a hullámzása. Az akció az „egyirányú kapu" lehetőségének megteremtéséért indul, de a legkisebb veszélyre, hogy teljesen nyitott kapu lesz, nyomban visszatér a kisebbik rosszhoz: „a teljesen zárt kapuhoz".

A tizenkilencedik század második felében a Bulgária felszabadításáért indított orosz-török háború, Oroszország magatartása a sanstefanói béke megkötése és a berlini kongresszus idején: éppúgy példa erre, mint később az orosz álláspont az első és a második Balkán-háború idején. Az orosz habozás annakidején erősen hozzájárult ahhoz, hogy Olaszország megtarthatta magának az ideiglenesen megszállott Dodekanezosz szigetcsoportot. A cári Oroszország minden népet támogatott, amelytől remélhette „az egyirányú kapu" megteremtését és rögtön elfordult tőle, amint nem bízhatott a százszázalékos sikerben. Ilyenkor aktive

vagy passzive nyomban Törökországot támogatta és visszajuttatta közvetve vagy közvetlenül a Dardanellák kulcsát a török kapusnak.

*

Ez a mindenkori orosz-török kapcsolat és barátság alapja és lényege. Ezen a földrajzi és történelmi adottságon a lenini Szovjet-Oroszország sem változtatott. Amikor a világháború végén a párizsi békecsinálók a Dardanellákból népszövetségi mandátumos területet akartak alkotni, amerikai fennhatóság alatt s amikor később hol hathatalmi ellenőrzés mellett teljesen nyitott kapuvá akarták tenni, hol pedig görög ellenőrzés alatti nyitott kapuvá akarták alakítani: Lenin Szovjet-Oroszországa nyomban közbelépett. A gyenge szultáni rezsimben nem bízhatott, a kulcs a szultán kezében rossz helyen lett volna. De Anatóliában ekkor támadt fel a szultáni rezsim, a nagyantant békecsinálói, az Anatóliát megszálló görög, olasz és francia csapatok ellen Kemál nemzeti hadserege.

Lenin ekkor ragaszkodott a „nagypéteri vonalhoz" és azt a Kemált támogatta, akitől remélhette, hogy erős Törökországot alkot, kiveri a népszövetségi és a görög csapatokat a Dardanellák két oldaláról és biztos kézzel minden irányban lezárja a „kaput".

A támogatás nehezen ment. Kemál nemzeti hadseregének először Északkelet-Anatóliában a Wilson által teremtett önálló örmény köztársasággal kellett megbirkóznia. Ezért ugyanakkor, amikor a kemáli seregek délről támadták az örményeket, a szovjetseregek északról törtek be. Az örmény ellenállást legyőzték és Lenin Szovjet-Oroszországa, hogy Kemál minél hama-

rabb nyugat felé vonulhasson, nem vitatkozott sokat a békefeltételeken, visszaadta ezen a részen Kemálnak az 1914 előtti határokat, sőt ráadásul egy olyan területet, amelyet Oroszország a tizenkilencedik század második felében foglalt el. Mindezt gyorsan és azért, hogy Kemál kiverhesse Szmirna vidékéről a görögöket és megszerezhesse a szorosok két partját. Így is történt. Azóta a Szovjet állandóan a „zárt kapu" politikáját követte a Dardanellákkal kapcsolatban és követni fogja mindaddig, amíg: 1. vagy könnyen meg nem szerezheti az egyirányú nyitott kaputt, 2. vagy biztonsága miatt nem életbevágóan fontos, hogy „jelen legyen" a Földközi-tengeren.

KÖZELKELETI KÉRDÉSEK

Ankara, 1940 december.

Az Ankara Palas-szálló bárja a hírtőzsde. Ide sietett be például a szovjet távirati ügynökség, a Tass itteni irodájának főnöke a hírrel, hogy megkezdik a Dnyepper—Nyemen (Memel) csatorna építését nyugati Byelorussiába. A csatorna össze fogja kötni a Fekete-tengert az egész Baltikummal.

A hírre angolok, amerikaiak, németek, japánok, franciák, törökök összedugják a fejüket és miközben meggondoltan kortyolnak a török rakiból, a whiskyből, vagy a pernotból, rögtön belehelyezik az új hírt a világpolitika szemszögébe.

— Íme — mondja egy francia —, a cári Oroszország egyik nagy tervét a Szovjet valósítja meg.

— Most — mondja az egyik német ujságíró —

az ukrán gabonamedence termékei könnyebben jutnak el a Fekete-tengerre.

— De azt sem szabad elfelejteni — egészíti ki a képet a szovjet ujságíró —, hogy a grodnói és pinski iparterületek belekapcsolódhatnak a feketetengeri és balti forgalomba. Az új csatorna, amelynek építését Kraklit folyamszállításügyi népbiztos most jelentette be, 508 kilométeres új viziutat jelent. Természetesen felhasználják a már meglévő 60 kilométeres Oginsk-csatornát, hiszen ez útba esik.

— És kik építik a csatornát? — kérdi egy amerikai ujságíró.

— Kizárólag orosz mérnökök — feleli az orosz ujságíró. — Ez a csatorna orosz munka eredménye lesz. Huszonnyolc nagy duzzasztót, nyolc szintemelőt és tizenegy nagy gátat kell építeni.

*

A beszélgetésnek új fordulatot ad egy Kairóból tíz napja elindult amerikai ujságíró megérkezése. Nagy közelkeleti vita indult, mindenki hozzákapcsolja közelkeleti értesüléseit az amerikai ujságíró friss közléseihez. Az afrikai és közelkeleti angol hadseregekről a következő kép alakul ki:

Wavell tábornok főparancsnoksága alá három egymástól független angol hadsereg tartozik. Az egyik a Libiában harcoló Wilson-hadsereg, amely főleg ausztráliai csapatokból áll. Ennek a hadseregnek szervezése fejeződött be legkorábban. Szervezés alatt áll a második angol hadsereg, amelyet mostanában „alsó nilusi" hadseregnek neveznek. A harmadik az Észak-Egyiptomban, Transzjordániában és Palesztinában tar-

tózkodó „Anzac" sereg. Ennek gerince ausztráliai és újzélandi gyalogság és tüzérség. A gépesített alakulatokban néhányezer angol kiképző is szolgál, míg egy negyedik angol hadsereg működik Afrikában: a Dél-Afrikai Unió hadserege, amely pillanatnyilag Kenyából támad Olasz-Szomáli ellen.

Az alsónilusi hadsereg, amely közvetlenül Wavell alá tartozik, Eritreában lépett akcióba.

A transzjordániai északegyiptomi és palesztinai sátorvárosokban tanyázó ausztráliai, újzélandi és indiai színes csapatokat itt egyelőre „szuezi hadseregnek" nevezik. Ennek a hadseregnek volt a feladata a Szuezi-csatorna biztosítása. Mióta azonban a Wilson-hadsereg megkezdte libiai offenzíváját és az alsónilusi hadsereg „feltöltése" a befejeződéshez közeledik: ez a közel-keleti sereg már északi akciókra is képes.

A szomszédos Sziriában az egykori „Weygand-hadsereg" változatlanul szolgálatban áll.

Mialatt beszélgetünk: ankarai minisztériumokban és nagykövetségeken tovább folynak az angol-török katonai tárgyalások. Csakmak tábornagy, török főparancsnok többízben tanácskozott Wavell tábornokkal, akineg elutazása után most már beosztott tisztek a részletekről tárgyalnak.

*

— *És mi történik Krétában?* — kérdi végre valaki, hogy a legaktuálisabb témára térjünk. — Ki tudja, milyen nagy számban szállítottak ott partra angol csapatokat, milyen bázisokat építettek? . . . Egyáltalában mi történt Krétában?

Az egyik török kolléga, aki aktatáskájában valóságos

lapkivágás-levéltárat cipel állandóan magával, elkezd halászni s rövidesen kivágásokat rak ki az asztalra a *Völkischer Beobachterből,* a *Popolo d'Italiából,* a kairói angol ujságból és az itteni *Cumhuryetből.*

— Látják — mondja, — valamennyi lap megírta, hogy nagyobb angol csapategységeket szállítottak Krétában partra és hogy a szigetet tengerészeti és légiflotta-bázissá építették ki.

Mintnogy minden ujságírótársaságban akad egy polihisztor, mi is megadóan hallgatjuk azt a kollégát, aki most előadja, hogy Kréta szigete 260 kilométer hosszú, 12—55 kilométer széles, hogy az Égei tengert délről határolja, hogy hegyei 2500 méter magasságot is elérik, hogy lakosságának száma 400.000 körül van, keverten görögök és törökök, a fővárosa a tenger melletti *Kanea,* hogy a krétai görögök jellemben és jelentőségben elütnek a kontinentális görögöktől. A huszadik századi görög politikában ők képviselték a modern nemzeti mozgalmat.

Szó esik még az iraki behívásokról, a transzbalkáni nagy csapatszállításokról, a forrongó Romániáról, a görög háborúról és olyan diplomáciai titkok soráról, amelyről minden jelenlévő ujságíró elhatározta, hogy a háború után megírandó emlékiratainban fontos szerepet kap. Most azonban erről hallgatni kell.

EPILÓGUS:

EURÓPA ÉS ÁZSIA HATÁRÁN (TAVASZI EMLÉK)

Az ankara-haidarpashai expressz este nyolckor indul Ankarából és a hatszázhatvan kilométert Haidar Pasháig reggel kilenore teszi meg. A hálókocsikalauzok reggel hatkor ébresztik a vonatot és félnyolckor már megtelik a két étkezőkocsi. Csontváry vagy szellemi rokona, Henry Rousseau, különös izgalomba esett volna a tájék láttára. Az expressz az izmiti öböl partján vágtat Haidar Pasha felé. A Márvány-tengernek ez a hosszú, keskeny öbde, amely mintha Isztanbulból mutatna Ankara felé, szaggatott, száz meg száz apró öbölre, beugrásra bontott partjával, mandulaligeteivel és delfintenyészetével: napsütésben is bizarr képet ad. Most azonban szorgalmasan zuhog a langyos eső, a láthatár szélén ólmos felhők alól éppen hogy előderenq egy kis sárgás fény.

A virágzó mandulafákat pofozza az eső és az öblükben a delfinek örülnek a reggelnek és az esőnek. Feketén, ezüstszürkén csillogó testük minduntalan feltűnik, amint merészen kiugranak a tengerből, hogy kis ívben újra beleszúrják fejüket az esőtől hólyagzó síma víztükörbe.

Az utasok a Waggon Lits-pincéreket kérdezgetik,

hogy ritka látvány-e ez a sok delfin. „Nem, ez az izmiti öböl sajátossága."

Most kerek kis öböl mellett haladunk, a mandulafák virágai enyhén remegnek az esőben s az öbölben száz meg száz delfin ugrál. Vetik magukat a vízből, rángatózik a testük és csobbanva hullik vissza. Középen esővette vitorlásbárka lebeg a vízen, vörös vitorlájából fehéren világít a félhold. Ha ezt Csontváry festené meg, azt a címet lehetne adni a képnek: „Izgatott táj, emberek nélkül." Henry Rousseau még kihangsúlyozná a démoni színeket, az önszín fellegeket fekete szikláknak festené s a perspektivákat megzavarná. A legtávolabbi delfint is olyan nagyra festené, mint a vitorlásbárka.

Asztalszomszédaim is a delfineket nézik, s számítgatják, „mily bombaüzletet lehetne csinálni" ezen a vidéken nagyarányú tömeghalászattal. Angolul beszélnek, de azt hiszem, hollandok. Szidják a törököket, hogy nem gondolnak tömeghalászatra. Öt perc után Törökország rácáfol: A parton hatalmas félholdas épület áll, kétoldalt gyárkémények s a fédhold alatt a homlokzaton egy nagy delfin képe látszik. Ez a konzervgyár. Asztalszomszédomat szemmelláthatólag idegesíti az ügy, alig nézik meg a gyárat. Rávetik magukat a reggelire, a teára, a pirított kenyérre és a ducsászárra, amelyet vajjal keverve fogyasztanak.

Elmarad az öböl, dús gyümölcsöskertek között robogunk Haidar Pasháig, az ázsiai Törökország kapujáig. Az idegenek, akik Isztanbulból propelleren jönnek át Haidar Pashába, mindig kissé megilletődötten állnak meg a nagy, modern állomás előtt, hiszen lábuk ekkor érint először ázsiai földet. Innen, erről az állomásról lehet

Bagdadig utazni. Túlnan, az isztanbuli állomáson rostokolnak az isztanbul-berlini kocsik. A sokat hangoztatott jelszó: „Berlin-Bagdad", így válik valósággá.

A vonat befut Haidar Pashába. Az utasok és hordárok tömege tört az isztanbuli propellerek felé. Nekem még nem akaródzik elhagyni Ázsiát. Csomagjaim ruhatárba kerülnek s megindulok Üszküdar, az egykori Szkutari felé — temetőt nézni. Érdekes kis tanulmányt lehetne írni a világ nevezetes temetőiről, a szépséges genovairól, a newyorki kutya-temetőről, a régi párisi temetőről és erről az ősi mohamedán temetőről, amely Törökországban kétszeresen is a multat jelenti, hiszen itt a sírköveket még turbánok, fezek és virágok díszítik.

Ma már nem temetnek így a törökök. Persze mai világunkban, amelyben minden reggel újabb és egyre megdöbbentőbb szenzáció robban, talán nem is illik kis naplójegyzeteket közölni arról, hogy mit gondol egy európai az üszküdári temető kidőlt-bedőlt sírhalmai között, min tünődik a papok turbánnal, a férfiak fezzel és a leányok virággal jelzett sírkövei közt. A szomszédban ott a zsidó temető héberírásos köveivel, túlnan pedig gyakorlótér, az egészen világosbarna ruhájú török katonák gyakorolják a puskafogást az okkerbarna földön.

Fent Üszküdár ormán, a Boszporusz, az Aranyszarvöböl, Csengeikő és Isztanbul fölött illik néhány percre megállni. Jobbra a Fekete-tenger és Szovjet-Oroszország. Balra a Dardanellák, majd Szíria, Palesztina, lejjebb a Szuezi-csatorna és Afrika. A hátam mögött: Ázsia, szemközt pedig: Európa.

Az eső kettőskönyvelői szorgalommal esik, odalent nagy hasas hajók fordulnak be méltóságteljes lassúsággal

a Boszporuszba, Isztanbul száz mecsetje apró aranylángokkal szurkálja a galambszürke eget, fejem fölött egy repülőgép bömböl. Békés és nyugalmas kép. Még öt perc időm van, aztán leballaghatok Haidar Pashába, az izgatott propeller átpöfög velem Isztanbulba, a Park Hotelben már biztosan vár a postám, politikai látogatásokat kell tenni, aztán indulni tovább Szófiába és Belgrádba, a politikai Balkánra és az újabban gyanus gyakorisággal emlegetett „Délkelet-Európába". *Most még van néhány perc.*

De: Európa és Ázsia táviróhuzaljai most is zsúfoltak a sok eseménytől. A világ sietve, eltökélten és felfokozottan intézi háborúját és békéjét. Részletértesüléseket könnyű szerezni. A külügyminiszterek elvégre nyilatkoznak és a világ rádiói a bábeli torony valamennyi nyelvén naponta tájékoztatnak, de itt, Európa és Ázsia határán, az öreg temető és a vadonatúj hadihajók fölött valami végérvényes, egységes és egyszerű „információra" volnék kíváncsi. Arra, hogy . . . mire is?

A 65118

ÍGY LÁTTUK MI

A „Kék könyvek" sorozat megindításával az volt a célunk, a magyar közönség külpolitikai tájékozódását elősegítsük és a legfontosabb külpolitikai eseményeket, valamint a világháború utáni politikai, gazdasági, társadalmi és szociális államberendezési kísérleteket ismertessük. A Kék könyvek rövidesen igen népszerűekké váltak és a közönség valóban a legpontosabban tájékozódhatott belőlük a világban történtekről és főleg magyarázatot kapott olyan kérdésekre, amelyeket a napilapok felvetettek, de részletesen nem tárgyaltak, vagy nem tárgyalhattak.

Most új sorozatot indítunk „Így láttuk mi" címmel. A nagy világpolitikai események magyarázata mellett szükségesnek tartjuk, hogy azokat riportszerűen, a közvetlen élmények hatása alatt is megismertessük a magyar olvasóközönséggel. A legjobb magyar és külföldi írók vállalkoztak arra, hogy az emberi történelem most folyó gigászi küzdelmének egyes fontos részleteit, vagy annak előkészületeit, a nagy áradásban sodródó egyéni emberi tragédiákat és a válságba jutott népek sorsát megírják. Pálóczi-Horváth György, Szabó Zoltán, Bálint György, Boldizsár Iván, Kovács Imre, André Gide, A. Londres, Smedley, A. Viollis, Pilnyák riportkönyvei jelennek meg az „Így láttuk mi" sorozatban. Részletes tervet nem adhatunk arról, hogy mit írnak, mert nem tudjuk előre, hogy mi történik, de minden fontos eseményről drámai tudósítást fogunk közölni.

Az „Így láttuk mi" sorozat 1941 legnagyobb irodalmi eseménye lesz.

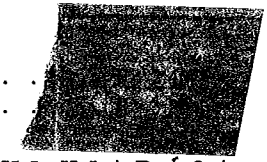

Ára fűzve . . . .
Ára kötve . . . .

CSERÉPFALVI KIADÁSA

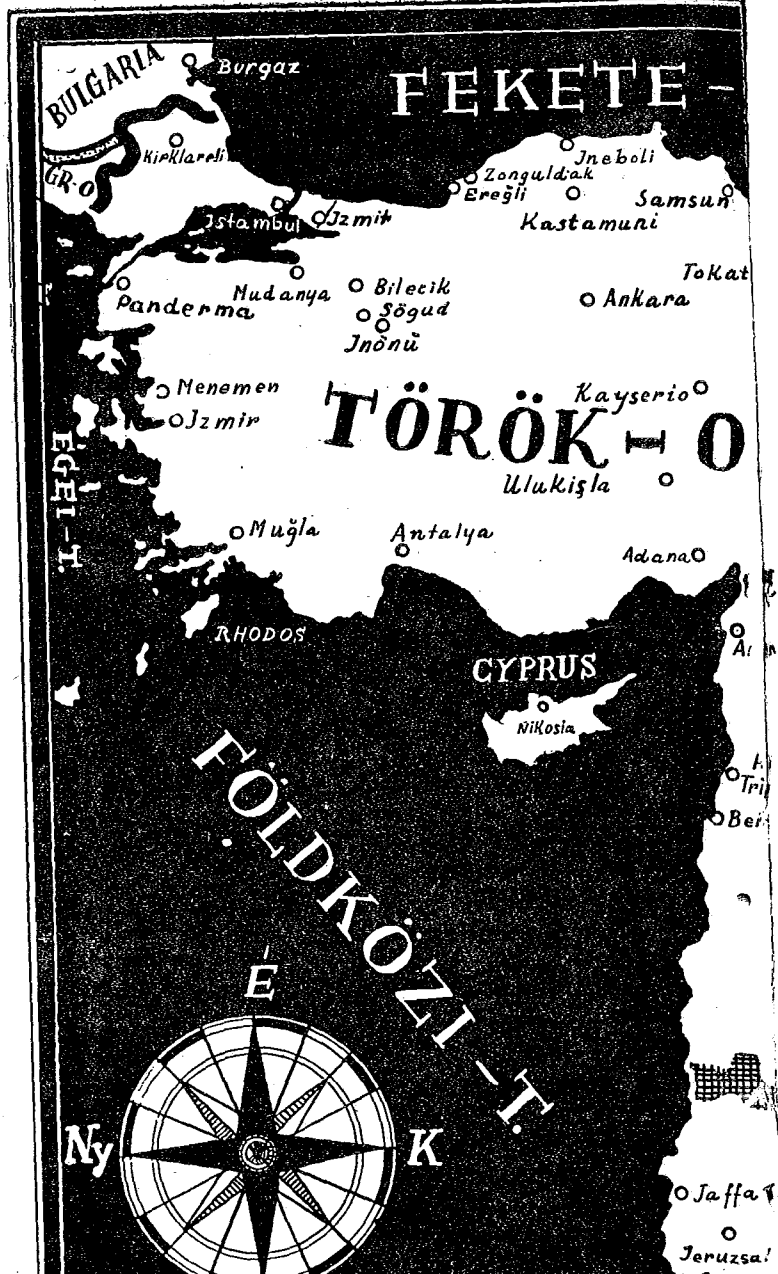

BULGARIA
Burgaz
FEKETE-
Kirklareli
GR-O
Jneboli
Zonguldak
Ereğli
Samsun
Kastamuni
Istambul
Izmit
Tokat
Mudanya
Bilecik
Sögud
Jnönü
Ankara
Panderma
Menemen
Izmir
Kayserio
TÖRÖK-O
Ulukişla
EGEI-T.
Muğla
Antalya
Adana
RHODOS
CYPRUS
Nikosia
FÖLDKÖZI-T.
É
Ny
K
Jaffa
Jeruzsa!